

AKADEMİK-US
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl/Year: 2023 Cilt/Volume: 7 Sayı/Issue:1

e-ISSN: 2602-3253

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına
On Behalf of Artvin Coruh University Faculty of Divinity
Prof. Dr. Hüseyin PEKER (Dekan / Dean)

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Kerime CESUR

Yazı İşleri Müdürü

Arş. Gör. Halil ARSLAN

Editörler Kurulu / Editors Board Dr. Öğr. Üyesi Kerime CESUR Arş. Gör. Halil ARSLAN Arş. Gör. Sema Nur UZUN	Editör Yardımcıları / Assts. Editor Arş. Gör. Dr. Bilge İLHAN TOKER Dr. Öğr. Üyesi İsmail KURT
Çeviri / Translation Arş. Gör. Dr. Ünal ŞAHİN Arş. Gör. Dr. Mustafa ÇETİN Dr. Öğr. Üyesi İsmail KURT	Sayfa Düzenleme & Kapak Tasarımı / Page & Cover Design Kapak tasarımında kullanılan filigran Prof. Dr. Bilal SEZER'e aittir.

dergipark.gov.tr-akademik-us
Artvin Çoruh Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Hopa / ARTVİN
akademikus@artvin.edu.tr-0466 215 10 77

Akademik-US yılda iki kez yayımlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik ve dil sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazılar, yazarlarının yeniden yayımlama hakkı hariç, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz. Hakemler her yılın ikinci sayısında, birinci ve ikinci sayının hakemleriyle birlikte yayımlanır.

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ
Recep Tayyip Erdoğan Ün.

Prof. Dr. Casim AVCI
Marmara Ün.

Prof. Dr. İ. Hilmi KARSLI
Yıldırım Beyazıt Ün.

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
Ankara Ün.

Prof. Dr. Ali AYTEN
Marmara Ün.

Prof. Dr. Mehmet ÖZŞENEL
Marmara Ün.

Prof. Dr. Adnan KOŞUM
Süleyman Demirel Ün.

Prof. Dr. Yavuz KÖKTAŞ
Recep Tayyip Erdoğan Ün.

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ
Trakya Ün.

Prof. Dr. Mevlüt KAYA
Ondokuz Mayıs Ün.

Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR
Uşak Ün.

Prof. Dr. Ali KARATAŞ
Sakarya Ün.

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS / المحتويات

Makaleler

1. Kur'ân-ı Kerîm'in Almanca Çeviri Metin Örneklerinin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of German Translation Text Samples of the Qur'an in Terms of Translation Studies

Mustafa KUMRU

1-19

Kitap Değerlendirmesi

1. *Mu'tezile ve Siyaset-Mu'tezile'nin İktidar Tecrübesi, Mahmut Ay (İstanbul, Endülüus Yayınevi, 2017, 352 sf.)*
Mu'tezile and Politics-Mutazila's Power Experience, Mahmut Ay (Istanbul, Andalusia Publishing House, 2017, 352 p.)

Hilal ÇAY YETİM

20-24

YAYIN İLKELERİ

YAYINCI

Akademik-Us (Artvin oruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi), yılda iki kez (Aralık- Haziran) yayımlanan hakemli bir dergidir.

KAPSAM

Akademik-Us dinî araştırmalar alanında hazırlanan akademik çalışmaları yayımlar. Alanlar şu şekilde sıralanabilir: Temel İşlam Bilimleri: Tefsir, Hadis, Kelam, İşlam Hukuku, İşlam Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf, Arap Dili ve Edebiyatı. Felsefe ve Din Bilimleri: İşlam Felsefesi, Din Felsefesi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi, Dinler Tarihi, Mantık. İşlam Tarihi ve Sanatları: İşlam Tarihi, İşlam Sanatları Tarihi, Türk-İşlam Edebiyatı, Dini Musiki. Din Kültürü ve Ahlk Bilgisi Eğitimi.

YAYIN DİLİ VE NİTELİğİ

Derginin yazı dili Türkçe'dir. Ayrıca Arapça ve İngilizce bilimsel çalışmalar da yayımlanır. Diğer dillerdeki çalışmalara Yayın Kurulu karar verir.

Makalelere 150-180 kelime arasında Türkçe-İngilizce-Arapça zet, İngilizce-Arapça zetin üzerinde İngilizce-Arapça başlık, en fazla beşer kelime olmak üzere Türkçe-İngilizce-Arapça anahtar kelime ve makale sonuna "Kaynakça" eklenmeli ve İSNAD atıf stilinde hazırlanmalıdır.

Yazılar en fazla 10.000 kelime/30 sayfa olmalıdır.

Dergide yayımlanacak makaleler, alanında katkı sağlayan zgn ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca eviri (yazarından ve yayıncı kuruluşundan izin alınmak koşuluyla) sadeleştirme, edisyon kritik, kitap-sempozyum değerlendirmeleri de kabul edilir. Makale ve eviri türü dışındaki yazıların yayımlanmasına dergi yayın kurulu karar verir.

Kitap kritiği türlerinde en az doktora eğitim sürecinde olan araştırmacıların çalışmaları değerlendirmeye kabul edilmektedir.

Yayımlanan alışma, daha önce sunulan bir tebliğ ise ya da yazı tezden üretilmişse çalışmada bu durum mutlaka belirtilmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yayım ve yazım ilkelerine uymayan yazılar değerlendirmeye alınmaz.

MAKALE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar editörün ön incelemesinden sonra Yayın Kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir.

Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu cevap gelmesi durumunda yazının yayımlanmasına karar verilir. İki hakemin olumsuz görüş bildirmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Bir olumlu, bir olumsuz görüş bildirilmesi durumunda, Yayın Kurulu raporların içeriğini dikkate alarak ya üçüncü bir hakeme gönderme ya da reddetmeye karar verebilir.

Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında belirtilen düzeltmelerin yapılması için makale yazarına iade edilir. Düzeltmelere yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör tarafından kontrol edilerek yazının yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verilir.

İNTİHAL TESPİT POLİTİKASI

İntihal tespitinde kullanılan özel bir program aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

TELİF HAKKI VE HUKUKİ SORUMLULUK

Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

Yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Burada belirtilmeyen hususlarda karar yetkisi Yayın Kuruluna aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları AÇÜ İlahiyat Fakültesi'ne aittir. Yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı AKADEMİK-US Dergisi'ne devredilmiş sayılır.

ATIF VE REFERANS SİSTEMİ

Dergimiz 3. Cilt 1. sayı itibariyle İsnad Atıf Sistemine geçmiştir. Makalelerin İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Makaleler için kılavuz İSNAD ATIF SİSTEMİ (2. Edisyon) <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19311> adresinden indirilebilir.

YAZIM İLKELERİ

1. Yazılar, Word dosyası olarak yazar ismi olmaksızın gönderilmelidir.
2. Telif ve çeviri makaleler, Türkçe, İngilizce ve Arapça özet eklenmiş bir şekilde sisteme yüklenmelidir. Özetler en az 150 en fazla 180 kelime olmalıdır.
3. İngilizce-Arapça özetin üzerinde İngilizce-Arapça başlık, en fazla beşer kelime olmak üzere Türkçe-İngilizce-Arapça anahtar kelime eklenmelidir.
4. Yazılar en fazla 10.000 kelime/30 sayfa olmalıdır.
5. Telif ve çeviri makalelerde GİRİŞ özetlerden sonra yeni bir sayfada başlamalı, her makaleye Dergi tarafından oluşturulan makale künyesi yazar tarafından eklenerek gönderilmelidir.
6. Makale değerlendirmesi, kitap değerlendirmesi, bilimsel toplantı değerlendirmeleri ve doktora tez özetlerine, sisteme yüklenmeden önce şablon künye eklenmelidir.
7. Son aşamaya gelen makalenin başlığının hemen altında makale yazarının unvanı, adı-soyadı, kurumu, branşı, e-posta adresi ve ORCID nosu yer almalıdır.
8. Yazıların sonuna KAYNAKÇA (BAŞLIK BÜYÜK HARFLERLE) eklenmeli ve yeni sayfadan başlamalıdır.
9. Biçim: Metin kısmı Palatino Linotype yazı tipi, 10 punto, başlıklar GİRİŞ, SONUÇ, KAYNAKÇA hariç küçük harf ve bold olarak, metnin tamamı 1,2 satır aralıkla, önce ve sonra 6 nk ve her iki yana yaslı olmalıdır.
10. Ana ve alt başlıklar ondalık sistem düzeninde, rakam ve sonrasında nokta kullanılarak manuel oluşturulmalıdır. Başlık numarası ile başlığın ilk harfi arasında bir boşluk bırakılmalıdır.
11. Paragraf girintisi soldan 1 cm olarak ayarlanmalıdır.
12. Dipnotlar ise tek satır aralıkla, 8 punto, önce ve sonra 0 nk ve her iki yana yaslı olmalıdır.
13. Gönderilen yazılar; A4 kağıdın üst ve sol 2,5; alt ve sağ 2 cm boşluklu olmalıdır.
14. Üst bilgi ve Alt bilgi 1,1 cm ölçüsünde olmalıdır.
15. Dergimiz 3. Cilt 1. sayı itibariyle İsnad Atıf Sistemi'ne geçmiştir. Makalelerin İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir.
16. Makaleler için kılavuz <https://www.isnadsistemi.org/guide/> adresinden indirilebilir.
17. Makalelerdeki Türkçe kelimeler için TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır. (TDK Yazım Kılavuzu) bakınız.

İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19311>

Makale Word Yazım Şablonu <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19306>

Kitap Değerlendirmesi Word Yazım

Şablonu <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/19309>

AKADEMİK-US

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi

e-ISSN: 2603-3253

Araştırma Makalesi/ Research Article, Haziran 2023, 7/1, 1-19.

Geliş Tarihi: 26.04.2023 Kabul Tarihi: 23.06.2023

Kur'ân-ı Kerîm'in Almanca Çeviri Metin Örneklerinin Çeviribilim Açısından Değerlendirilmesi¹

Mustafa KUMRU

Mersin İl Müftülüğü, Uzman Vaiz

Mersin Provencial Mufti Office, Expert Preacher

Mersin, Türkiye

mustafakumru1453@gmail.com, [0009-0001-8084-4005](tel:0009-0001-8084-4005)

Öz: Ortaçağın sonlarına doğru başlayan ve günümüze kadar devam eden Almanca Kur'ân çevirilerinin Avrupa'da Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli bir yeri vardır. Ancak bu çevirilerde kaynak dilden çeviri yapmama ve buna bağlı olarak daha önce yapılmış çevirilerdeki hataların tekrarlanması gibi birtakım eksiklikler bulunmaktadır. Bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'den seçilen bazı Almanca çeviri metin örnekleri çeviribilim açısından incelendi. Bu örneklerde; çeviribilim ve tefsir usûlü açısından tespit edilen hatalar ve bu hataların doğru şekli verilmiştir. Çalışma literal tarama yöntemiyle yapılarak doküman analizi ve mukayese metotlarına başvurulmuştur. Bu doğrultuda araştırmada; Christian Friedrich Spittler, Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, Carl Friedrich Gerok, Martin Klamroth, David Nerreter, Theodor Arnold, Max Henning, Lazarus Goldschmidt ve Rudi Paret'in Almanca Kur'ân-ı Kerîm çevirilerinden seçilen örnekler çeviribilim açısından değerlendirilmektedir. Hülâsa; yeni yapılacak Almanca Kur'ân çevirilerinde ve Kur'ân-ı Kerîm'in başta Türkçe olmak üzere tüm dünya dillerine çevirilerinde hataları en aza indirmek için yeni yöntem geliştirme çabalarının önemli olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler; Tefsir, Kur'ân, Almanca, Çeviri, Çeviribilim.

Evaluation of German Translation Text Samples of the Qur'an in Terms of Translation Studies²

Abstract: German translations of the Qur'an, which started towards the end of the Middle Ages and continued until today, have an important place in understanding the Qur'an in Europe. However, there are some deficiencies in these translations, such as not translating from the source language and, accordingly, repeating mistakes in previous translations. In this study, some German translation text samples selected from the Qur'an were examined in terms of translation studies. In these examples; The errors detected in terms of translation studies and tafsir method

¹ Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mustafa KUMRU tarafından hazırlanan *Çeviribilim ve Almanca Kur'an Çevirileri* isimli doktora tezinden faydalanarak üretilmiştir.

² This article was produced by making use of the doctoral thesis titled *Translationscience and German Qur'an Translations* prepared by Mustafa KUMRU at Ankara University Social Sciences Institute.

and the correct form of these errors are given. The study was carried out with the literal scanning method, and document analysis and comparison methods were used. In this direction, in there search; The selected examples from the German translations of the Qur'an by Christian Friedrich Spittler, Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul, Carl Friedrich Gerok, Martin Klamroth, David Nerreter, Theodor Arnold, Max Henning, Lazarus Goldschmidt and Rudi Paret are evaluated in terms of translation studies. Summary; It has been understood that efforts to develop new methods are important in order to minimize errors in the new German translations of the Qur'an and the translations of the Qur'an into all world languages, especially Turkish.

Keywords; Tafsir, Qur'an, German, Translation, Translation Studies.

تقييم نماذج نصوص الترجمة الألمانية من القرآن من حيث دراسات الترجمة

الخلاصة: تحتل الترجمات الألمانية للقرآن ، التي بدأت في أواخر العصور الوسطى واستمرت حتى اليوم ، مكانة مهمة في فهم القرآن في أوروبا. ومع ذلك ، هناك بعض النواقص في هذه الترجمات ، مثل عدم الترجمة من اللغة المصدر ، وبالتالي تكرار الأخطاء في الترجمات السابقة. في هذه الدراسة ، تم فحص بعض عينات نصوص الترجمة الألمانية المختارة من القرآن من حيث دراسات الترجمة. في هذه الأمثلة ؛ تم الكشف عن الأخطاء من حيث دراسات الترجمة وطريقة التفسير والشكل الصحيح لهذه الأخطاء. أجريت الدراسة بطريقة المسح الحرفي ، واستخدمت طرق تحليل الوثائق والمقارنة. في هذا الاتجاه ، في البحث ؛ يتم تقييم الأمثلة المختارة من الترجمات الألمانية للقرآن بواسطة كريستيان فريدريش سبيتلر ، ومحمد بن أحمد بن رسول ، وكارل فريدريش جيروك ، ومارتن كلامروث ، وديفيد نيريتير ، وتيودور أرنولد ، وماكس هينينج ، ولعازر جولدشميت ، ورودي باريت من حيث دراسات الترجمة. ملخص؛ من المفهوم أن الجهود المبذولة لتطوير طرق جديدة مهمة لتقليل الأخطاء في الترجمات الألمانية الجديدة للقرآن وترجمات القرآن إلى جميع لغات العالم ، وخاصة التركية

مفتاح الكلام؛ تفسير ، قرآن ، ألماني ، ترجمة ، دراسات ترجمة.

GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaklaşık %23'ünü oluşturan müslümanların ve son ilâhî din olan İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm, dünyada en çok okunan kutsal kitaplar arasında ön sıralarda yer almaktadır.³ İslâm; bütün ırklara açık daveti, içerdiği barış mesajı, özgürlük, eşitlik ve adalet temelli sosyal dayanışmayı destekleyen köklü kuralları, dinamik aile yapısına sahip bir toplum kurma isteği ve 11 Eylül saldırılarından sonra medyada çok yer bulması ile araştırmacıların daha fazla gündemine girmeyi başarmıştır. Böylelikle; İslâm'ın kutsal kitabı Kur'ân'ın kaynak dili Arapça dışında dünya dillerine yapılan çevirilerinin de önemi daha fazla artmıştır. Almanya; Martin Luther ile başlayan kutsal kitap çevirilerindeki önemini, bugüne kadar İslâm ilahiyatı alanında yazılmış birçok eser ve çeviride de korumaktadır. Bu araştırmada ise; Almanca Kur'ân çevirilerini, tefsir usûlü ve çeviribilim yöntemleri ile incelemeye çalıştık. Buna göre; Kur'ân çevirilerinde bir usûl arayışı ve usûl birlikteliği oluşturma gayretlerinin bir parçası olma ümidini taşımaktayız.

Çevirmen, çeviri ve takip edilen usûl yönünden ele aldığımız örneklerde, erken dönemde bazı

³ All Top Everthing, "Top 10 Best-Selling Books of All Time - All Top Everything" (Erişim 03 Mayıs 2023).

çevirmenlerin İslâm ilahiyatında yeterince uzman olmadıkları ortaya çıkmıştır. Müslüman veya gayrimüslim bir çevirmen, İslâm'ın kutsal kitabını herhangi bir dile çevireceğinde; İslâm hakkında akademik bir düzeyde söz sahibi olabilmeli, çevirisinde bilimsel bir niyet taşımalı, farklı görüşleri tarafsızca muhâkeme edebilmeli ve ulaştığı bir bilgiyi kendi görüşü olmasa da çarpıtmadan olduğu gibi paylaşabilmelidir. Bu anlamda Kur'ân çevirmeni Müslüman olsun veya olmasın; bir ideolog, bir politikacı, bir mezhep, tarikat mutaassıbı veya para, şöhret kazanma arzusu ağır basan bir ikbâlperest değil, fikri ve vicdanı hür, tam bağımsız, entelektüel ve uzman olabilmelidir. Kur'ân'ın Almanca çevirilerini yapan uzman bir çevirmen, çeviribilim yöntemlerinden istifade etmelidir. Buna göre dilin doğası gereği aşınımı, gelişmesi ve sürekli bir dönüşümü içeren dinamik yapısı göz ardı edilmeksizin, hedef dil olan Almanca ve diğer dillere yapılacak Kur'ân çevirileri, ihtiyaç hissedilen zaman dilimlerinde yeniden güncellenmelidir.

Almanca Kur'ân çeviri örneklerini; çeviribilim, tefsir ve doküman analizi yöntemleriyle ele aldık. Bu doğrultuda öncelikle çeviri yanlışlarına vurgu yaptık. Ardından doğru olduğuna kanaat ettiğimiz anlamları paylaştık. Almanca Kur'ân çevirileri ile ilgili Hüseyin Yaşar'ın "*Batının Kur'ân Algısı*" ve "*Avrupa ve Kur'ân*" isimli yayınlanmış kitapları; Suvat Mertoğlu'nun "*Almanca Yapılmış Kur'ân Çalışmaları*" isimli Yüksek Lisans tezi; Muhammet Ali Can'ın "*Friedrich Rückert 'in Almanca Kur'ân Meâli'nin Değerlendirilmesi (Yasin Sûresi Örneği)*" isimli bir makalesi bulunmaktadır.

1. Kur'ân-ı Kerîm'in Almanca Çevirileri Tarihçesi, Usûlleri ve Sorunları

Kur'ân-ı Kerîm Avrupa'da ilk defa Latince'ye çevrilmiştir. Bu çeviri, Ketensis (ö.1157) ve Hermannus Dalmata (ö.1155) tarafından 1143 yılında "*Lex Saracenorum (The Saracen Law)*" ismiyle yapılmıştır. Avrupa'da Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça aslı ile yayınlanması ise 16. yüzyılda başlamıştır. İlk örneklerinden biri Brixen'li Paganino de Paganini (ö.1538) tarafından "*Alcoranus Arabice*" ismi ile Venedik'te 1530 yılında basılmıştır. Bu baskının, Papa'nın talimatlarıyla incelendikten sonra derhal yakıldığı söylenmiştir. Almanya'da ilk defa Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı Almanca'ya Salomon Schweigger (ö.1622) tarafından çevrilmiş ve 1616 yılında yayınlanmıştır.⁴

Almanya'nın Nürnberg şehrinde Kadınlar Kilisesi vaizi olan Salomon Schweigger, Kudüs'te hac ibâdetini yerine getirmek amacıyla Osmanlı imparatorluğunun başkenti İstanbul'dan Kudüs'e gitme vesilesiyle İstanbul'da üç yıl kalmıştır. Okumaları esnasında İtalyanca bir Kur'ân çevirisi eline geçmiş ve bu eserin Almanca çevirisini 1578 yılında tamamlamıştır. Schweigger, Hz. Muhammed'e (a.s) uzun bir mektubu olduğunu belirterek önsözüne; "İyi kalpli okuyucular için Kur'ân üzerine önsöz" diye başlamıştır. Her bölüme kitap adını vermiş; birinci bölümde yaratılış bahsini özetledikten sonra, Hz. Peygamber ve Emevi halifelerinden Yezid'e kadar olan halifeler hakkında kısa bilgi vermiş, Hz. Muhammed'in öğretileri konusunda açıklama yapmıştır. İkinci bölümde tercüme geçiren Schweigger, Fâtiha sûresine isim vermeden şöyle bir başlık atmıştır: "Der Machometaner Gebett/Welches sie die Mutter des Alcorans nennen: Muhammedilerin kitabı ki, ona Kur'ân'ın anası denir." Bundan sonra da Fâtiha sûresinin tefsirine geçmiştir. İkinci bölüm yani ikinci kitap, Kehf sûresi ile bitirilmiştir. Üçüncü kitap yani üçüncü bölüm de; Meryem sûresi ile başlamış ve son sûre Nas sûresi ile nihâyete ermiştir.⁵

⁴ Ahmad von Denffer, "History of the Translation of the Meanings of the Qur'an in Germany up to the Year 2000 A Bibliographic Survey", *Islamic Centre Munich*, (2000), 7-10; Islam Akedemie, "Deutsche Koranübersetzungen (chronologische Bibliographie)" (Erişim 12 Mayıs 2023).

⁵ Hüseyin Yaşar, "Avrupa'da İlk Kur'ân-ı Kerîm Tercümelere ve İlk Kur'ân-ı Kerîm Baskıları", *Diyanet İlmî Dergi* 35/4 (1999), 104-105.

Almanya'da Kur'ân-ı Kerîm Arapça aslıyla; "*Al-coranus, Lex Islamitica Muhamedis, Filii Abdallae Pseudo-prophetae, adoptimorum Codicum fidem editaex Museo Abrahami Hinckelmanni*" ismiyle 1694'te Hamburg'ta Hinckelmann tarafından basıldı. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça metni ile basımı ve Avrupa'da yayınlanması başladı. Almanya'da 18. yüzyılda Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının Almanca'ya çevrisinin bir başka örneği, David Nerreter'e (ö.1726) aittir. Bu çalışma, 1703 yılında Nürnberg'de yayınlanmıştır. Bu çeviri, "David Nerreter'in yeni açılan Muhammed mabedi, başkaları için Kur'ân'ın tamamı, Ludovici Marraccii'nin en iyi baskısından sonra Almanca'ya çevrildi ve çürütüldü" cümleleri ile tanıtılmıştır. Nerreter'in kitabı hala "Türk Tehlikesi" ile ilgili daha derli toplu koleksiyonları yansıtmaktadır. Kur'ân'ın çevrisi koleksiyonu sadece bir bölümdür. Önsöz, İslâm karşıtı olmuştur. Luther ve önceki yazarlara göre; İslâm elçisi ve kutsal yazısı şeytani ve yanlış. Önsözde Nerreter, Kur'ân çevirisine itiraz edebileceklere karşı kendini, İspanya'da teyzesi tarafından Hristiyanlığa çağrılan genç bir müslümanın Kur'ân'ı iyice inceledikten sonra Hristiyan olması örneği ile kendini savunmuştur. Bu nedenle Nerreter bir hristiyanın kendi inancını ancak Kur'ân'ı tanıyarak güçlendirebileceğini iddia etmiştir. Nerreter burada çok daha güçlü saldırgan kelimeler kullanmıştır. Çevirinin hem sûreler hem de âyetler için numaralandırılması mevcuttur. Çeviride yapılan bazı hatalar, Marracci'nin Latin versiyonuna kadar devam etmiş, diğer hatalar Nerreter'in kendisinden kaynaklanmış olabilmektedir.⁶

Almanya'da ilk defa, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının, aslından doğrudan Almanca'ya çevrisi David Friederich Megerlin (ö.1778) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma "Türklerin İncili veya Kur'ân'ın ilk defa Arapça aslından Almanca'ya çevrilmesinin zorunluluk ve faydalarını içeren özel bir notla M. David Friederich Megerlin tarafından açıklanmıştır" cümleleriyle tanıtılmaktadır. Johann Gottlieb Garbe, bu çeviriyi Frankfurt am Main'de 1772 yılında yayınlamıştır. M. David Friederich Megerlin, Tübingen Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Protestan bir rahip, Lambach'ta bir okul müdürü, Maulbronn'da ve en sonunda 1769 yılında Frankfurt'ta serbest bir akademisyen olarak tanınmıştır. Bu çeviri, "*Frankfurter Gelehrte Anzeigen*"da ismi açıklanmayan bir yazar tarafından "Perişan bir üretim" olarak tanımlanmıştır. İsmi açıklanmayan bu yazarın, bir zamanlar Megerlin'in bu Kur'ân çevirisinden yararlanan Alman milli şairi, Johann Wolfgang Goethe olduğu varsayılmaktadır. Megerlin Kur'ân çevirisinin önsözünde; Kur'ân'ın daha önce 1750 yılında Latince yayınladığına, ancak Arapça'dan Almanca'ya başka bir tercümeyle dayanmadan tercüme edilmesinin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Üçüncü paragrafta Hristiyan ilkeleri ile çelişen bir kitabı yakmak yerine Almanca'ya çevirip yayınlamanın daha iyi olacağını savunmuştur. Ona göre; herhangi bir Hristiyan, Kur'ân çevirisini okuduktan sonra onun yanlışlığına ikna edilecek ve böylece kendi Hristiyan inancı güçlendirilecektir. Buna benzer bir şekilde düşman Türkleri Hristiyan Avrupa'da yenmek ve Türkleri Avrupa'dan atmak için Kur'ân çevirisi yapmaya ihtiyaç duyulduğu görüşünü tekrarlamıştır. Megerlin Kur'ân çevirisine genelde Kur'ân çevirilerinde olmayan "Üç Tanrının adıyla" diye başlamış ve Fâtiha sûresi ile ilgili kısa bir başlık atmıştır. Megerlin yine yaptığı Kur'ân çevirisinde Fâtiha'nın 3. âyeti olan الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ "er-rahmânirrahîm" ile 4. âyeti olan مٰلِکِ یَوْمِ الدِّیْنِ "maliki yevmiddin" i kendince yer değiştirmiştir. Sûre ve âyetler numaralandırılmıştır. Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında farklı görüşlere sebep olabilecek Kur'ân'ın 4. sûresi, 157. âyeti ve 61. sûresi, 6. âyeti gibi yerlerde bile dipnot ve yorum yoktur.⁷

Kur'ân'ın Megerlin öncesi Almanca çevirilerinde genel olarak; tamamının çevrilip çevrilmemesi, Arapça metinsiz veya metinli çeviri yapılması, doğrudan Arapça'dan yapıp yapılmaması, çevirmenin

⁶ Denffer, "History of the Translation", 7, 19-20.

⁷ Denffer, "History of the Translation", 23-24.

önsöz ve girişte verdiği bilgilerde okuru yanlış yönlendirmesi gibi özellikler ön plana çıkmaktadır. Avrupa'da o tarihlerde yaşanan sosyal ve siyasal gelişmelerin çevirmen üzerinde ve hedef kitlesi üzerindeki etkileri hakkında bilgi sahibi olmak, en az Kur'ân'ın nazil olduğu dönemin şartlarını bilmek kadar önem taşımaktadır. Bir okur, eline aldığı kitabın giriş ve sonuç bölümlerini okuduktan sonra, o kitabı baştan sona okumaya veya okumamaya karar verebilir. Bu kitap bir Kur'ân çevirisi ise; çevirmenin ön sözde söyledikleri, daha baştan nasıl okunması gerektiği yönünde okuyucuyu doğru ya da yanlış yönlendirebilmektedir.

Almanya'da 19. yüzyılda, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya çevirisinin bir başka örneği, Samuel Friedrich Günther Wahl'a (ö.1834) aittir. Bu çeviri; "Kur'ân veya Abdullah oğlu Muhammet aracılığıyla olan Müslümanların kanunu" cümleleriyle tanıtılmıştır. Daha önce F. E. Boysen tarafından Almanca'ya çevirisini esas alarak Dr. Samuel Friedrich Günther Wahl tarafından bir tarihçe girişi ile Arapça'dan yeniden açıklayıcı notlar ile tamamı çevrilmiş, Halle'de 1828 yılında basılmıştır. Samuel Friedrich Günther Wahl (1760-1834) Erfurt yakınlarındaki Alach şehrinden Prusya'lı bir mütercim ve Halle Üniversitesi'nde 1788 yılından beri doğu dillerinde profesör olarak görev yapmıştır. Wahl, 1789 yılında sözlükler ve Arapça öğretimi dâhil olmak üzere doğu dillerinden çevrilmiş birçok eser yayınlamıştır. Üniversitede en çok bilgisine müracaat edilen saygın profesörlerinden biri olduğu bilinmektedir. Onun son büyük çalışması, açıklamalı notları ile beraber Kur'ân çevirisi olmuştur. Bu çeviride âyetler numaralandırılmamıştır. Çevirinin 89. sayfasında uzunca "Sahte peygamber ve çok daha kötü isimler" olarak adlandırılan İslâm elçisinin hayatıyla ilgilidir. Bu yayın da, 16. yüzyıldan itibaren olduğu gibi, İslâm aleyhine okuyucuyu ikna etmek için yapılmıştır. Wahl'ın önsözünde İslâm elçisi hakkında 41 aşağılayıcı ve hafif kelime kullandığını söylemek yeterlidir. Aynı yaklaşım açıklayıcı dipnotlarda da iş başındadır. Wahl'a göre sadece İslâm elçisi değil Müslümanlar da ikiyüzlü ve basit fikirlidir.⁸

Almanya'da ilk defa, Kur'ân-ı Kerîm'in seçilmiş bazı bölümlerini, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya çeviren Müslüman; Mahmut Muhtar Paşa Katırcıoğlu'dur (ö.1935). Çevirinin Almanca ismi; "Die Welt des Islam im Lichte des Koran und (der) Hadith von Mahmud Mukhtar Pascha Katirdschoglu" dur. "Kur'ân ve Sünnet Işığında İslâm Dünyası" isimli bu eser; Gustav Kiepenheuer tarafından 1915 yılında Weimar'da yayınlanmıştır. Mahmut Muhtar Paşa, Osmanlı İmparatorluğunun Berlin Büyükelçisi olan bir Türk generalidir. Bu çeviri; Almanya'da ilk defa bir Müslüman tarafından, Kur'ân-ı Kerîm'in seçilmiş bazı bölümlerinin, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya zengin materyal içeren iyi bir çevirisidir. Çevirmen bu çeviride Müslüman olmayan okuyucu kitlesini dikkate alarak, özel bir gayretle normalde orijinal Arapça ismi "Allah" olarak geçen kelimeyi; "Gott" olarak Almanca'ya çevirmiştir. Bu çeviri çoğu durumda başarılı görülmektedir.⁹

Almanya'da 19. yüzyılda, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya çevirisinin bir başka örneği ve bugün de Almanya'da en çok okunan çeviriler arasında gösterilen; orijinal ismi "Der Koran" olan Max Henning'in (ö.1927) yaptığı çeviridir. Phil tarafından 1901 yılında Leipzig'de yayınlanmıştır. Max Henning bir gazeteci, yazar ve 19. yüzyılda Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılmış "Free Religious Church" Özgür Din Kilise'sinin, "Das freie Wort" dergisinin editörü olmuştur. Henning, Arap gecelerinden "Alf Laylah wa Laylah, Binbir Gece"yi de çevirmiş ve yayınlamıştır. Pfanmüller, bu çeviriye meslekten olmayanlar için anlaşılır bir çeviri olarak adlandırırken, Muhammed Hamidullah'a (ö.2002)

⁸ Denffer, "History of the Translation", 26-27.

⁹ Denffer, "History of the Translation", 49.

göre; 1960 yılında yeni bir basımı yayınlandığı sırada Kur'ân'ın en iyi Almanca çevirisi olmuştur. Bu çeviri, çeşitli revize edilmiş baskıları ile Almanya'da en çok yayılan çeviri haline gelmiştir. Genel olarak Kur'ân'ın anlamını iyi ifade etse de, maalesef daha sonraki editörlerden hiçbiri tarafından ortaya çıkarılmayan, Kur'ân'ın Arapça aslı ile karşılaştırıldığında bazı ciddi hatalar içermektedir. Bu çeviri Kur'ân çevirilerinde Almanca dil ve uslûbu geliştirmeye yoğunlaşmıştır.¹⁰

Almanya'da 20. yüzyılda, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya çevirisinin bir başka örneği; orijinal ismi "*Der Koran*" olan Rudi Paret'in (ö.1983) yaptığı çeviridir. Paret; Kur'ân çevirisinde, âyetler arasında siyak ve sibakını gözeten tefsirlere başvurması ile "uyum ve yorum"u gözetmiştir. Bu çeviride çevirmen, kendisinden önceki diğer Alman çevirmenlerden daha çok, Kur'ân âyetleri hakkında arka plan materyal toplamıştır. Bununla oryantalist meslektaşları arasında rakipsiz ve kalıcı bir üne kavuşmuştur. Ayrıca çevirisinde sıklıkla Almanca bir ifadenin nasıl oluşturulacağına karar vermiş ve soru işaretli parantezlere bir alternatif eklemiştir. Diğer yerlerde yine parantez içi açıklamalar dâhil etmiştir. Bu yüzden metnin okunması ve anlaşılması çok zorlaşmıştır. Ayrıca kavram ve kelime seçimi Hristiyan etkisinden bağımsız değildir. Örneğin "müşrik" kelimesini, "heathen"; "dinsiz" terimi ile "Ümmi" kelimesini ise; "Cahiliye ve Ahzab", "Cahillik ve Hizipler" terimleriyle çevirmiştir.¹¹

Almanya'da, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya ilk defa Arap bir müslüman olan Muhammad Ahmad Rassoul (ö.2015) çevirmiştir. Rassoul'un bu çevirisinin orijinal ismi; "*Die ungeführte Bedeutung des Qur'an Karim in deutscher Sprache*", "*Kur'ân-ı Kerîm'in Alman Diline Yaklaşık Anlamı*"dır. Bu çeviri; ilk defa Sünni bir müslümanın yaptığı, baştan sona Kur'ân çevirisidir. Rassoul, Almanya'da yaşayan Mısır kökenli bir müslümandır. O'na göre; "*Kur'ân tam olarak değil yaklaşık olarak Alman diline çevrilebilir.*" Bunun için eserinin adını; "*Kur'ân-ı Kerîm'in Alman Diline Yaklaşık Anlamı*" [Meâli] olarak vermiştir. Ancak karşılaştırmalı olarak kolayca görülebileceği gibi bu çalışmanın da; daha önceki Almanca çevirilerden çok ödünç aldığı açıktır.¹² Rassoul'un Kur'ân çevirisi İslâm dünyasının yıllarca alışageldiği ilim geleneğine göre yapılmış bir çeviridir. Çevirmenin Arap asıllı bir aileden olması sebebiyle kaynak dildeki kültür kodlarına hâkim olması, Arapça dil bilgisi, İslâm ilahiyatına vukûfiyeti ile hedef kitle olan Almanya'da uzun yıllar yaşaması, hedef dil ve kültürün içinde yetişmesi çevirisinin değerini arttırmıştır.

Almanya'da, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının, doğrudan Kur'ân'ın aslından Almanca'ya ilk defa Alman bir müslüman tarafından çevirisinin örneği; orijinal ismi "*Der Koran*" olan Ahmad von Denffer'e aittir. Bu çalışma; İslâm'ın kutsal kitabının Celaleyn, Taberî gibi diğer meşhur müfessirlerin açıklamalarıyla Almanca'ya kazandırılmıştır. Da'wah Academy International Islamic University Islamabad und Islamisches Zentrum München tarafından Islamabad ve München'de 1996 yılında yayınlanmıştır. Toplamda 44 sayfadan oluşan giriş bölümünde bu çeviride takip edilen usûl ve arka plan anlatılmaktadır. İfadelerin yapısı açısından bile Arapça orijinaline olabildiğince sadık kalırken, Almanca'daki uygun ifade tarzına özel önem verilmiştir. Gerekliğinde kısa açıklama notları eklenmiştir ve tartışmalı meselelerde Taberî ve Celaleyn gibi klasik müfessirlerin yorumları tercih edilmiştir.¹³

Almanca yapılan Kur'ân-ı Kerîm çevirilerinin 16. yüzyılda başlayan tarihçesine genel olarak baktığımızda; "öteki ile ilk karşılaşma" denilebilir. Önceleri çarpıtma, önyargı ve dışlama, sonraları yerini;

¹⁰ Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, (İstanbul:Beyan Yayınları, 2013) ,120.; Denffer, "History of the Translation", 29-30.

¹¹ Denffer, "History of the Translation", 31-32.

¹² Denffer, "History of the Translation", 32-33.

¹³ Denffer, "History of the Translation", 33.

dikkate alma ve bir arada yaşamaya kendisini zorunlu hissetme reel gerçeğine doğru getirmiştir. Sonunda İslâm, Almanya'nın bir parçası olmuştur. Almanca'ya Arapça aslından doğrudan yapılmayan Kur'an çevirilerinin hata oranı yüksek, anlaşılabilirlik oranı düşüktür. Her bir Kur'an çevirisi; kaynak dilden, hedef dile doğrudan yapıldığında, hedef kültürün büyük toplumsal hareketler ve sorunları ön bilgisi ile hedef dil yeniden güncellendiğinde, daha geniş kitleler ile doğru bir iletişim gerçekleşecektir. Aksi takdirde "çeviri kopyalama" ve dolayısıyla "çeviri kısır döngüsü" değişen dil, kültür ve topluma ayak uyduramamış, ciddi anlamda Alman kamuoyunun gündeminde hak ettiği yeri alamamış olacaktır. Maalesef bu durumun ortaya çıkmasında zaman zaman İslâm düşmanlığına varan; ırkçılık, nefret ve şiddetten beslenen organize olmuş İslâm karşıtlığının rolü büyüktür. Kur'an'ın Kur'an'la ve Kur'an'ın sahih sünnetle tefsirini göz ardı eden, işlevsel ve iletişimsel olamayan, muhatap kitle gündemine hitâb etmeyen çevirilerin oldukça fazla olduğu görülmüştür. Kur'an'ın indirildiği dönemde hayatla iç içe geçmiş yaşanmışlıkla yoğrulmuş parça parça hitâp, çoğu zaman yapılan çevirilerde kendi iç bütünlüğünden ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamber olarak yaptığı rehberliğinden koparılmıştır. Alışlagelmiş giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bir kitap metni gibi okunan ve çevrilen Kur'an-ı Kerim; maalesef, bilerek ya da bilmeyerek anlaşılabilirliği, anlamsızlığa dolayısıyla önemsizliğe ve işlevsizliğe itilmiştir.

1.1. Christian Friedrich Spittler'in Yayınladığı Kur'an-ı Kerim Meâli

Christian Friedrich Spittler (ö.1867) bugün İsviçre sınırlarında bulunan Basel şehrinde, 1835 yılında orijinal ismi "*Vergleichung der Bibel mit dem Koran, als Anweisung für armenische Christen, wie sie sich gegen Mohammedener zu verhalten haben*" olan bir eser yayınladı. Bu eser, Osmanlı İmparatorluğu ile o tarihlerde aynı coğrafyayı paylaşan Ermeni Hristiyanlarına, bugün İsviçre sınırlarında bulunan Basel şehrinde gelen Alman misyonerleri tarafından, batılı Hristiyanlarla ilişkisini koparmamak adına yazıldı. Günümüzde Azerbaycan sınırlarında bulunan, Şuşa şehrinde yazılmış olan bu eser; "*Ermeni Hristiyanlara; Muhammedilere Karşı Nasıl Davranmaları Gerektiği Konusunda Bir Talimat Olarak, İncil ve Kur'an'ın Karşılaştırılması*" ismiyle Spittler tarafından Basel'de yayınlanmış olup günümüzde baskıları mevcuttur. Spittler'in yayınladığı bu eserde; Kur'an-ı Kerim Duha sûresi 7. âyetinin Almanca çevirisini; "*Hat er dich nicht gefunden, wandernd im Irrthum? Und hat er dich nicht in die Wahrheit geleitet?*" olarak yapmıştır. Türkçe'ye; "*O, Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?*" şeklinde yapabiliriz. İlk bakışta diğer çeviriler ile karşılaştığımızda doğru ve normal bir çeviri gibi gözükmektedir. Çevirmen yukardaki âyeti çevirmeden önce İslâm Peygamberini kastederek şöyle bir başlık atmaktadır: "*Ist als Heide, nicht als Müselmann geboren*"; "*Müslüman olarak değil, pagan [çok tanrıcı], putperest olarak doğdu.*" Bu başlığı attıktan sonra, başlıktaki iddiasını, Duha sûresi 7. âyeti ile delillendirmek istemektedir. Çeviriye göre; Hz. Muhammed (s.a.v) "*Dalalet/Irrthum/Yol bilmez hal*" içerisinde gezerken "*Heide*"; "*pagan [çok tanrıcı]*", "*putperest*" ti.¹⁴

Tefsir usûlü ve çeviribilim açısından Duha sûresi 7. âyetinin Almanca çevirisini incelediğimizde; öncelikle âyetin aslını Almanca çevirisi ile birlikte yan yana okuyucuya sunmak yerinde olur. Âyetin aslı yani kaynak metin şöyledir: *وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ* Türkçe çevirisi: "*Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?*" olarak yapılabilir. Âyetin aslındaki "*ضَالًّا*" kelimesinin tefsirine bakıldığında: "*Hasan, Dahhak ve İbn-i Keysan şöyle dedi: Seni Nübüvvet bilgisinden ve şeriatin hükümlerinden Ğafil/habersiz olarak buldu ve seni onlara yönlendirdi.*" Ayrıca Yusuf sûresi 3. âyette; "*Daha önce sen bilmeyenlerdendin.*" Yine Şûra sûresi 52. âyette: "*Sen*

¹⁴ Spittler, C. F., *Vergleichung der Bibel mit dem Koran, als Anweisung für armenische Christen, wie sie sich gegen Mohammedener zu verhalten haben* (Basel, 1835), 1-2, 37; Türk Dil Kurumu "Sözlük" (Erişim 12 Mayıs 2023).

daha önce Kitap nedir? İman Nedir? Biliyor değildin." Sonuç olarak; "Dallen - ضَالًّا" kelimesinin Almanca'ya "Irrtum/yol bilmez halde" olarak çevrilebileceği, ancak "Heide/Pagan [çok tanrıci],putperest" olarak çevrilemeyeceği anlaşılmaktadır. Âyetin metin içi bağlamı da "Heide/Pagan [çok tanrıci],putperest" çevirisine müsait değildir. Âyetin öncesi ve sonrası bütüncül olarak şöyledir: "Kuşluk vaktine, kararlıp sakinleştiğinde geceye andolsun ki; Rabbin seni yalnız bırakmadı ve sana güvenmedi. Elbette işin sonu, senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır. Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de hoşnut olacaksın. O; seni yetim bulup ta seni barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup ta sana doğru yolu göstermedi mi? Seni fakir bulup zengin etmedi mi?" Duha sûresi dikkatli ve bütüncül bir şekilde tamamı okunduğu zaman; Hz. Muhammed'in (s.a.v), önce ki hayatında "yetimliğinden, fakirliğinden" bahsediliyor ancak "Heide/Pagan [çok tanrıci],putperest" olduğundan söz edilmemektedir. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v), peygamber olmadan önceki hayatında da "Heide/Pagan [çok tanrıci], putperest" olmadığı anlaşılmaktadır. Böylece; "Dallen - ضَالًّا" kelimesinin geçtiği âyetin Almanca'ya doğru çevirisi: "Und dich auf dem Irrweg gefunden und richtig geführt?" şeklinde olmalıdır. Türkçe çevirisi ise; "Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?" şeklinde olmalıdır.¹⁵

1.2. Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul'un Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Carl Friedrich Gerok'un Kur'ânKristolojisi

Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rassoul'ün (ö.2015) Kur'ân-ı Kerîm meâli, Almanya'da yaşayan müslüman asıllı göçmenler tarafından çok fazla tercih edilmektedir. Rassoul bu meâlinde, Meryem sûresi 35. âyetinin Almanca'ya; "Es geziemt Allah nicht, Sich einen Sohn zu nehmen. **Gepriesen sei Er!** Wenn Er etwas beschliesst, so spricht Er nun: Sei! Und es ist" olarak çevirmiştir. Türkçe çevirisini; "Allah'a bir oğul edinmek yakışmaz. O'na hamd/şükür/övgü olsun! O bir şey [yapmaya] karar verdiğiğinde; sadece ona: Ol! Der ve o, hemen oluverir" şeklinde yapabiliriz. Carl Friedrich Gerok (ö.1890) ise; "Kur'ân'ın Kristolojisi" isimli eserinde; aynı âyetin Almanca çevirisini; "Allah ziemt es nicht, einem Sohn zu haben. **Lob ihm!** Wenn er eine sache beschlossen hat, so sagt er ihr nur: Sein! Und sie ist" olarak yapmıştır. Türkçe çevirisini; "Allah'a bir oğul edinmek yakışmaz. O'na övgü olsun! O bir şey [yapmaya] karar verdiğiğinde; sadece ona: Ol! Der ve o, hemen oluverir" şeklinde yapabiliriz. Carl Friedrich Gerok, bu âyetin Almanca çevirisini yukardaki gibi yaptıktan sonra aynı sayfada bir dipnot veriyor. Bu dipnotunda müellif, "Isa ist Allah's besonderer Diener und sein Gesandter und der Geist Allah's. Er ward geschaffen Durch das Eine Wort: Sein! Sonna" cümleleriyle çevirisini yaptığı âyetin açıklamasını yapıyor. Bu açıklamayı Türkçe'ye "İsa; Allah'ın özel bir hizmetkârı, elçisi/temsalcisi ve ruhudur. O bir kelimeyle yaratılmıştır: Ol! Demesiyle olmuştur" şeklinde çevirebiliriz.¹⁶

Rassoul'un ve Gerok'un çevrilerinde; Meryem sûresi 35. âyetin Almanca çevirisinde ki "**lob ihm!**" ifadesindeki çeviri hatası, orta çağdan günümüze yapılmış birçok Almanca Kur'ân çevirisinde maalesef aynı şekilde tekrarlanmıştır. Hâlbuki "**lob ihm!**"; "**Öv O'nu!**" anlamına gelmektedir. Kaynak metin olan Kur'ân'ın aslında bu ifade: سُبْحَانَ , yani; "Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir" şeklinde çevirisini yaparız, böylelikle "takdis (övgü)" anlamının yanında "tenzih (paklık/aşkınlık)" anlamı da vermiş oluruz. Almanca "**lob ihm!**"; "**Öv O'nu!**" ifadesinin karşılığı Kur'ân'da yine çoğu zaman geçen اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ifadesidir, yani; "**Lob gehört Allah!**"; "**Övgü Allah'a aittir!**" Dolayısıyla سُبْحَانَ ifadesinin yaklaşık olarak karşılayabilecek

¹⁵ İbnü'l-Ferrâ Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed el-Begavi, *Meâlimü't-Tenzil* (Riyad: Daru Taybe Yayınları, 1991), 8/456; Ibn Rassoul, Muhammad Ibn Ahmad, *Al- Qur'an Al-Karim Farbkodierte Übersetzung mit arabischem Text* (İstanbul: Arcelmedia, 2012), 596; Karaman, Hayrettin v.d, *Kur'ân Yolu Meâli*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 596.

¹⁶ Ibn Rassoul, *Al- Qur'an Al-Karim*, 306; Gerod, C.F., *Christologie des Koran* (Hamburg ve Gotha: Friedrich ve Andreas Verthes Yayınları, 1839), 43.

doğru çevirisi; “*Fernhalten Allah’s von Tadel und geschöpflichen Attributen*”¹⁷, yani; “*Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir*” olabileceği anlaşılmaktadır.

Allah, çocuk edinmekten uzaktır, çocuk edinmemiştir, Hz. İsa, Allah’ın çocuğu değildir, peygamberidir ve bizim peygamberimiz Hz. Muhammet gibi bir insandır. Bu şekilde güçlü ve açık bir anlamın ortaya çıkması için çevirideki önemli ayrıntıya *سُبْحَانَهُ* ifadesinin çevirisine dikkat edilmelidir. Tefsir usûlü ve çeviribilim açısından bu metni incelersek, öncelikle âyetin aslını Almanca ile birlikte yan yana okuyucuya sunalım, siyak ve sibakı ile birlikte Kur’ân’ın da bütünlüğü bozmadan işe başlayalım. Meryem sûresi 34-37 arası âyetlerinin Arapça aslı, yani kaynak metin şöyledir:

ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ-34

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ-35

وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ-36

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ-37

Tefsir usûlü ve çeviribilim birlikte değerlendirildiğinde; çevirideki önemli ayrıntı olan *سُبْحَانَهُ* ifadesinin çevirisine dikkat ederek âyetin Almanca ve Türkçe çevirileri şöyle olmalıydı: “*Allah ziemt es nicht, einem Sohn zu haben. Fernhalten Allah’s von Tadel und geschöpflichen Attributen! Wenn er eine sache beschlossen hat, so sagt er ihr nur: Sein! Und sie ist*”, “İşte onların hakkında şüpheye düştükleri Allah’ın sözü Meryem oğlu İsa, böyle biridir. Çünkü Allah’ın bir çocuk edinmesi olacak bir şey değildir. O, böyle şeylerden münezzehtir, aşkındır. Zira O, bir şeyin [olmasına] karar verdiğinde, ona sadece: “Ol!” der ve o da hemen oluverir. [Yine İsa, sürekli olarak insanlara] : “Gerçekten de Allah, benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir; o halde O’na ibâdet edin [Onun için çalışın] ; çünkü bu, doğru olan yoldur.” dedi. Bununla birlikte [Kitâb-ı Mukaddes’e uyan] gruplar, yine de [İsa’nın mahiyeti konusunda] ihtilafa düşmüşlerdir. O halde, o çok büyük bir günde hazır bulunacaklarından dolayı vay o gerçeği inkâr edenlerin haline!”¹⁸

1.3. Martin Klamroth’un Kur’ân-ı Kerîm Meâlî

Martin Klamroth (ö.1890) yaptığı Kur’ân-ı Kerîm çevirisinde, Fâtiha sûresinin Almanca çevirisini yaparken; Fâtiha sûresinin 1.âyeti olan, kısaca “*Besmele*” olarak bilinen; “*Bismillahirrahmânirrahîm- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*” cümlesini Almanca’ya çevirmemiştir. Fâtiha sûresini 7 âyet olarak çevirmiş, fakat “*Bismillahirrahmânirrahîm- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*” cümlesini Fâtiha sûresine dâhil etmemiştir. “*Besmele*” yi Fâtiha sûresine dâhil etmediği gibi, yapmış olduğu Kur’ân çevirisinin tamamında da sûre başlarında “*Besmele*” yi Arapça aslı ile yazmamış ve Almanca’ya çevirmediği anlaşılmıştır. Fâtiha sûresinin son âyeti; “*صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ*” cümlesini ikiye bölmüş, dâhil etmediği “*Besmele*” nin âyet sayısı boşluğunu tamamlamıştır. Normalde Fâtiha sûresinin 2. âyetini; (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ), 1. âyet olarak çevirmiştir. Fâtiha sûresinin tamamının Almanca çevirisini Martin Klamroth şu şekilde yapmıştır:

“1-Das Lob gebührt Allah, dem Welterhalter,

2-Dem Huldverleiher und Gnadewalter,

3-Dem Gerichtstagshalter!

4-Dir dienen wir, dich, flehen wir an!

¹⁷ Bubenheim, Scheich Abdullah as Saamit Frank - Elyas, Naadem, *Der edle Qur’an und die Übersetzung seiner Bedeutungen in die Deutsche Sprache* (Medine-i Münevvere, Suudi Arabistan: Kral Fahd Yayını, 2016), 6.

¹⁸ Bubenheim - Naadem, *Der edle Qur’an*, 6; Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur’ân* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 306.

5-Führe du uns die grade Bahn,

6-Die Bahn derer, denen du wohl gethan,

7-Die nicht er regen dein Missfallen und nicht in der Irrewallen!¹⁹

Sûre başlarındaki "Besmele" cümlelerinin, Kur'ân-ı Kerîm'in mushaflarda cem edildiği ilk dönemden itibaren yazılageldiği bilinmektedir. Aynı dönemde Kur'ân'a dâhil olmayan hiçbir şeyin Mushaf'a yazılmadığı dikkate alınrsa, her sûrenin başındaki "Besmele" yi, sûrenin âyet sayılarına dâhil olmayan ayrı bir âyet olarak kabul etmek gerekmektedir. Hanefi fıkıhçıların görüşleri de böyledir. İmam Şâfiî Fâtîha sûresi'nin başındaki "Besmele" yi bu sûreden bir âyet olarak kabul etmiştir.²⁰ Neml sûresinin 30. âyetinde; الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ; وَآلَهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ; olarak geçen "Besmele" nin; Kur'ân âyeti olduğu görüşünde ittifaktan hareketle; Fâtîha sûresinin 1. âyeti olarak ta "Besmele" genel kabul görmüş, terceme ve tefsir edilmiştir. Klamroth "Besmele" nin Almanca çevirisini her sûre başında vermese de en azından Fâtîha sûresinin başında çevirisini yapmalıydı veya çevirmen notunda niçin böyle yapmadığını açıklamalıydı. Buna göre; Fâtîha sûresi öncelikle Arapça aslı ve Almanca çevirisi ile birlikte yan yana yazılarak aşağıdaki gibi olmalıydı:

"1-بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ/Im Namen Allahs, des Allerbarbers, des Barmherzigen.

2-الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ/Lob sei Allah, dem Weltenherrn,

3-الرَّحْمَنُ الرَّحِيمِ/Dem Erbarmer, dem Barmherzigen,

4-مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ/Dem König am Tag des Gerichts!

5-إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ/Dir dienen wir und zu dir rufen um Hilfe wir;

6-اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ/Leite uns den rechten Pfad,

7-صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ/Den Pfad derer, denen du gnadig bist, Nicht derer, denen du zürnst und nicht der Irrenden."²¹

Türkçesi:

"1. Çok Seven, Çok Müşfik olan Allah'ın Adıyla.

2-4. Övgü; âlemlerin Rabbi olan, Çok Seven, Çok Müşfik olan, hesap gününün sahibi bulunan Allah içindir.

5.Yalnız Senin için ibâdet eder [çalışır] ve [bundan dolayı da] yalnız Senden yardım dileriz.

6-7. [O halde, ey Allah'ım!] Sen bizi doğru yola, gazaba uğramış olanların ve sapanların yoluna değil, kendilerine nimet vermiş oldukların yoluna ulaştır."²²

1.4. Theodor Arnold 'un Kur'ân-ı Kerîm Meâli

Theodor Arnold (ö.1771), Almanya'nın Saksonya eyaletinin Annaberg şehrinde dünyaya geldi. Leipzig Üniversitesi'nde öğrenimini tamamladı. İlerleyen yıllarda mezun olduğu okulda İngilizce profesörü olarak görev yaptı. Birçok İngilizce eseri Almanca'ya kazandıran meşhur bir dilbilimcidir. Arnold, George Sale'nin İngilizce Kur'ân-ı Kerîm çevirisinden yararlanarak "Der Koran oder ins gemein so

¹⁹ Klamroth, Martin, *Die Fünfzig Altesten Suren Des Korans In Gereimter Deutscher Übersetzung*, (Hamburg: Herold'sche Buchhandlung Yayınları, 1890), 88.

²⁰ Karaman, Hayrettin v.d, *Kur'ân Yolu Meâli*, 25-26.

²¹ Henning, *Der Koran* (Stuttgart: Philipp Reclam Jun., 1960), 25.

²² Akdemir, *Son Çağrı Kur'ân*, 1.

genannte Alcoran des Mohammeds" adıyla bir Almanca Kur'ân çevirisi hazırladı. Arnold, Sale'nin İngilizce çevirisinden yaptığı Almanca Kur'ân-ı Kerîm çevirisinde, A'râf sûresi 54. âyetinin aslında geçen " ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ " cümlesini Almanca'ya ; "Warlich euer Herr ist Gott, der Himmel und Erden in sechs Tagen geschaffen hat, und als denn auf seinen Thron gestiegen ist" olarak yanlış çevirmiştir. Arnold, Sale'nin İngilizce çeviri hatasını, Almanca çevirisinde tekrarlamıştır. Arnold, A'râf sûresi 54. âyetin aslında geçen ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ cümlesini, Ra'd sûresi 2. âyetinde de Almanca'ya; "Gott ist es, der die Himmel ohne sicht bare Pfeiler auf geführet: und sich als denn auf seinen Thron gesesst, und die Sonne und den Mond genötiget hat, ihre Dienste zu voll sehen: Ein jeder von den himmlischen Körpern hält seinen bestimmten Lauff. Er ordnet alle Dinge" olarak yanlış çevirmiştir.²³

George Sale, A'râf sûresi 54. âyetinin İngilizce çevirisini: "your LORD is GOD, who created the heavens and the earth in six days; and then **ascended his throne**" olarak yapmıştır. Bu âyeti; "Rabbimiz; Allah, gökleri ve yeri altı günde yaratan ve sonra **tahtına çıkandır**" olarak Türkçe'ye ilk etapta çevirebiliriz. Ancak George Sale'nin çevirisine göre "Allah tahtına çıkmıştır" cümlesi yanlış bir çeviri olur. İslâm inancına göre Allah cismânî bir varlık değildir. İnsan gibi cismânî bir bedene sahip olarak fiziki bir tahta çıkan kral değildir. Her iki sûrenin âyetleri anlam yönünden birbirine yakın ve birbirini tefsir eder niteliktedir. "Allah'ın Arşa istivası" hakiki anlamında değil, mecâz ifade olarak anlaşılmalıdır. Almanca çevirisindeki "Allah tahtına çıktı" veya "Allah tahtına oturdu" gibi yapılan hakiki anlamdaki çevirilerin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Bu âyette hakiki anlam değil mecâzi anlam tercih edilmeli ve çeviri ; "Allah evreni düzenledi" gibi olmalıdır.²⁴

Arapça sözlükte; istiva استوى "bir konuda iki şeyin birbirine eşit olması", "a'la" edatıyla kullanıldığında "karar kılmak, yükselmek, yüksek olmak, yüksek bir yere kurulmak" gibi anlamlara gelir. "Arş" kelimesinin sözlük anlamı "tavan"dır. Bu anlamdan hareketle bir zeminden veya makamdan daha üstte olan "mekân" veya "arş" denilmiştir. Ancak "istiva" kelimesi istiare veya temsil sanatıyla "üstün bir konumda hükmedip yönetme"; "arş" kelimesi ise yine istiare veya temsil sanatıyla "en üstün yönetim ve hükümdarlık mevki" anlamında kullanılır. Sözlüklerde; "isteva âle'l-arş-عَلَى الْعَرْشِ- استوى "Arşa yükselip kuruldu" anlamına gelmektedir. Allah'a istivâ (arş üzerinde karar kılma), nüzûl (yukarıdan aşağıya inme) gibi fiillerle yed, vech, ayn (el, yüz, göz) gibi organlar nispet eden naslar sebebiyle ilk dönemlerden itibaren ulûhiyyet konusunda çeşitli anlayışlar ortaya çıkmıştır. Allah'a cismânî nitelikler izâfe eden Mücessime gibi bir kaç aşırı grup zuhur etmiş ancak genel kabul görmemiştir. Müfessirlerin cumhuru bunu "fiziksel ve cismânî" manada anlamamak gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Bununla beraber, Selef denilen ilk dönem âlimleri, genel tefsir yöntemlerinin gereği olarak, âyetin verdiği bilgiye tartışmasız inanıp yoruma gitmemeyi, âyetin asıl anlamını Allah'a havale etmek gerektiğini savunurlar. Nitekim İmam Mâlik'e "arşa istiva"nın ne anlama geldiği sorulduğunda; "İstivâ malum, keyfiyeti meçhul, buna inanmak zorunlu, soru sormak da bid'attır" dediği rivâyet olunur. Ancak sonraki dönem müfessirleri, Müslümanlar arasında cismânî ve insan benzeri bir "Tanrı" anlayışının yaygınlaşmasından endişelenmişlerdir. Bu nedenle "arşa istiva" yı; "Allah'ın, bütün mevcudattan üstün ve aşkın bir hâkim-i mutlak olarak evrene ve evrendeki her şeye hükmetmesi; evreni ve onda bulunanları en üstün, en mükemmel bir şekilde düzenleyip yönetmesi; bilgisi, iradesi ve gücüyle bütün varlık ve olayları kuşatması" gibi anlamlarda yorumlamışlardır.²⁵

²³ Denffer, "History of the Translation", 22. ; Abdulhamit Birışık, "George Sale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/25; Theodor Arnold, *Der Koran* (Almanya: Johan Heinrich Maner, 1732), 172, 283-284.

²⁴ The Project Gutenberg eBook of The Koran (Al-Qur'an) "The Koran (Al-Qur'an)" (Erişim 12 Mayıs 2023).

²⁵ Ebû 'Ubeyd Ahmed b. Muhammed Ebû 'Ubeyd el-Herevî, *el-Ğarîbîn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (b.y.: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1419/1999), 3/957-958.; "A'râf Sûresi 54. Âyet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı" (Erişim 12 Mayıs 2023); "Mücessime", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Haziran 2023).

A'râf sûresi 54. âyeti ve Ra'd sûresi 2. âyetinin öncelikle aslı, Almanca çevirisi ile birlikte yan yana yazılarak aşağıdaki gibi olmalıydı:

A'râf sûresi, 54. âyeti:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

"Seht, euer Herr ist Allah, Der die Himmel und die Erde in sechs Tagen er schuf, (und) Sich als dann (Seinem) Reich majestätisch zu wandte..."Türkçesi; "Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan ve sonra evreni düzenleyen, gündüzü; durmadan hızlıca izleyen gece ile örten; güneşi, ayı, yıldızları, hepsini emrine baş eğdirerek yaratan Allah'tır."

Ra'd sûresi, 2. âyeti:

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ

"Allah ist es, Der die Himmel, die ihr sehen könnt, ohne Stütz Pfeiler empor gehoben hat. Dann herrschte Er über Sein Reich. Und Er machte (Sich) Sonne und Mond dienstbar;..." Türkçe ; "Gökleri, gördüğünüz gibi, direksiz yükselten, sonra evreni düzenleyen, her biri belli bir vakte kadar hareket edecek olan Güneş ve Ay'ı emri altına alan, işleri yürüten, âyetleri uzun uzun açıklayan Allah'tır." ²⁶

1.5. David Nerreter'in Kur'ân-ı Kerîm Meâli

David Nerreter (ö.1726) Nürnberg'de yaşayan Lutheryan bir ilahiyatçı olup üniversiteyi Altdorf ve Königsberg'de okumuştur. İsveç ve Estonya'yı seyahatinin dönüşünde Nürnberg'deki önemli kiliselerde rahip olmuş ve "Muhammet'in Mabedi"ni yazmıştır. Nerreter'in Kur'ân çevirisi, Lange'den sonra Kur'ân'ın Almanca'ya ikinci tam çevirisi olmuştur. Nerreter, Kur'ân-ı Kerîm meâlinde; -diğer birçok meâlde olduğu gibi- Fâtîha sûresi 1.âyetini Almanca'ya; "Im Namen Gottes, des Erbarmers, des Barmherzigen" olarak çevirmiştir. Türkçe çevirisini ilk bakışta; "Rahmân ve rahîm olan Tanrı'nın adıyla" şeklinde yapabiliriz. Ancak, hedef metin Almanca'ya "Gott" olarak çevrilen kelime, kaynak metin Kur'ân'ın aslında "Allah-الله" olan kelimeyi tam olarak karşılayamaz. "Allah-الله" kelimesi İslâm'ın tanrısını ifade eder ve diğer dinlerin tanrılarında farklı olarak kendine has özellikleri ile İslâm kaynaklarında; "Allah-الله" lafzıyla ifade edilir. En güzel ve en yüce isim olan "Allah-الله" lafzının yerini, Almanca'da; "Gott", Türkçe'de; "Tanrı" veya başka bir dilde herhangi bir kelimenin, tam anlamıyla karşılayamayacağı kanaatini taşımaktayız. Çeviribilimde "Çevrilmezlik" kuramı olarak karşımıza çıkan bu ve buna benzer az sayıda kelimeyi olduğu gibi kaynak dilden hedef dile taşıyarak çeviri sorununu çözebiliriz. Kur'ân çevirmeni "Allah-الله" lafzını olduğu gibi hedef dile taşıdıktan sonra gerekçesini okuyucuya "çevirmenin notu" olarak veya köşeli parantez [...] içerisinde açıklamalıdır. Bu sorun, daha çok ilk dönem Almanca Kur'ân-ı Kerîm çevirilerinde; "Allah-الله" lafzını geçtiği âyetlerde de tekrar etmiştir. O halde; Kur'ân çeviri usûlü ve çeviribilim açısından Fâtîha sûresi 1. âyetin öncelikle aslı ve Almanca çevirisi birlikte yan yana yazılarak şu şekilde olmalıdır: 1- بِسْمِ اللَّهِ "Im Namen Allahs, des Allerbarmers, des Barmherzigen."Türkçesi: "Çok Seven, Çok Müşfik olan Allah'ın Adıyla." "Allah-الله" lafzının Almancaya ve diğer hedef dillere olduğu gibi aktarılması, kelimenin geçtiği bütün Kur'ân âyetleri için de geçerli olmalıdır.²⁷

Nerreter'in Kur'ân-ı Kerîm meâlinden bir başka örneğimiz; Fetih sûresi 10. âyeti çevirisidir. Nerreter bu âyeti Almanca'ya; "Gewist welche dir schworen und huldigen die nur es Gott; Gottes Hand wird über solcher

²⁶ Ibn Rassoul, *Al- Qur'an Al-Karim*, 156,248.

²⁷ Nerreters, David, *Neuer öffnete Mahometanische Mosche* (Nürnberg, 1703), 516; Ibn Rassoul, *Tafsir Al-Qur'an Al- Karim*, 40; Akdemir, *Son Çağrı Kur'an*, 1.

Hand” olarak çevirmiştir. Max Henning, aynı âyeti Almanca’ya ; “*Siehe, diejenigen, welche dir den Treueid leisten, leisten nur Allah den Treueid; die Hand Allahs ist über ihren Handen*”²⁸ olarak çevirmiştir. Fetih sûresi 10. âyetinin Arapça aslında geçen; *اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ*; “*Allah’ın eli onların elinin üzerindedir*” olarak eksik çevrilmekte ve çevirmenler tarafından herhangi bir açıklama yapılmamaktadır. Hâlbuki İslâm inancında, insanlara veya bütün mahlûkata izafe edilebilecek bir organ olan “el/ اليد”, Allah’a hakiki ve zahiri anlamında izafe edilemez.

“Yed/اليد” kelimesi; kudret, mülkiyet, hâkimiyet anlamında Allah’a nispet edilen, Allah’ın zâtî sıfatlardan biridir. Sözlükte “el” anlamındaki “yed”; mecâz ve kinaye sanatıyla “güç-kudret, mülkiyet, hâkimiyet, nimet-lütuf, yardım-destek” gibi mânalara gelir. Bu kelime; toplam on iki âyette Allah’a nispet edilir. Mâide sûresi 64. âyette; Yahudiler Allah’ın elinin sıkı olduğunu iddia edince; yüce Allah, “İki eli de açıktır” ifadesiyle geniş cömertliğini beyan etmiştir. Fetih sûresi 10. âyette ise; Hudeybiye Antlaşması’nda “Allah’ın elinin (destek ve himayesinin)” biat eden ashabın ellerinin üzerinde bulunduğu belirtilmiştir. Bunun yanında Zâriyât 47, Mü’minûn 88. ; Âl-i İmrân 26. ve 73. âyetlerinde; Allah Teâlâ semayı kendi “elleriyle (kudretiyle)” yarattığını, bütün hükümlerini yanı sıra hayır ve lütfun da kendi elinde olduğunu ve bunları dilediğine vereceğini bildirmiştir. Allah’a izâfe edilen “yed” ve onunla eş anlamlı ya da bağlantılı diğer kavramların zâhirî ve hakikat anlamında kullanılmadığı, mecâz anlamda kullanıldığı âlimlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir.²⁹

Müfessirlerin yorumlarından da anlaşılacağı üzere; Fetih sûresi 10. âyetinde geçen “Yed/اليد” kelimesi, “destek ve himaye” olarak mecâz anlamında kullanılmıştır. Çeviribilim, bir kaynak metnin hedef metne aktarılmasında, hedef kültürü önemsemektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in, Almanca gibi, çevrildiği hedef dillerin birçoğu, hedef din kültürlerinde olan “İnsanın tanrılaştırılması veya tanrının insanlaştırılması” şeklinde özetleyebileceğimiz bir tanrı anlayışının olduğu toplumlardır. Dolayısıyla bir Kur’ân çevirmeni; “Yed/اليد” kelimesinin zahiri ve hakiki anlamında değil, mecâz anlamındaki çevirisini tercih edilmelidir. Doğru bir çeviri, kültürler arası ve dinler arası eşdeğerliliklerin mümkün olan en üst düzeyde sağlanmasıyla; bu da her iki toplumun; din, dil ve kültürün çok iyi tanınmasıyla, kötü niyetten ve ön yargılardan uzak olmakla mümkündür. O halde Fetih sûresi 10. âyetinin aslı Almanca çevirisi ile birlikte yan yana yazılarak aşağıdaki gibi olmalıydı:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Wahrlich, diejenigen, die dir huldigen - sie huldigen in der Tat nur Allah; die Hand[Hilfe]Allahs ist über ihren **Händen** [Hilfen]. Und wer da her den Eidbricht, bricht ihn zu seinem eigenen Schaden; dem aber, der das hält, wo zu er sich Allah gegen über verpflichtet hat, wird Er einen gewaltigen Lohn geben.”Türkçe:“Sana biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar. Allah’ın **eli** [yardımı] onların ellerinin[yardımlarının] üzerindedir. Sözen dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.”

1.6. Max Henning’in Kur’ân-ı Kerîm Meâli

Max Henning (ö. 1927), yaptığı Kur’ân-ı Kerîm çevirisinde; Cin sûresi 3. âyetinin Almanca çevirisini; “Denn er- erhöht sei die Herrlichkeit unsers Herrn!- hat sich keine **Genossin genommen** und keinen Sohn” olarak yapmıştır. İlk bakışta Türkçe’ye; “*Şu muhakkak ki; Rabbimizin şanı çok yücedir, O ne bir yol arkadaşı edinmiştir, ne de bir çocuk!*” şeklinde çevirebiliriz. Hâlbuki Cin sûresi 3. âyetinin aslını verecek olursak:

²⁸ Nerreters, *Neuer öffnete Mahometanische Mosche*, 1093; Henning, Max, *Der Koran*, 485.

²⁹ “Yed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 05 Haziran 2023); Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Ali Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisân 'l- Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 15/419.

وَأَنذَرْنَا مَا آتَخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وُلْدًا cümlesinde geçen صَاحِبَةً kelimesini, Almanca'ya "Genossin" olarak çevirmek yanlış bir çeviri olur. Genossin kelimesi; "yol arkadaşı, yoldaş" anlamlarıyla صَاحِبَةً kelimesinin yerini tam olarak karşılamaz. Âyetin bağlamı göz önüne alınarak صَاحِبَةً kelimesi, "kadın eş" anlamında; Almanca'ya "Gattin, Ehefrau" olarak çevrilmeliydi. Böylelikle Almanca yapılmış doğru bir Kur'ân-ı Kerîm çevirisini okuyan bir okurun kafasında İslâm'ın tanrısı olan Allah'ın "Asla! Bir hanımı ve çocuğu yoktur, olamaz!" fikri oluşmalıdır. Kur'ân müfessirlerinin çoğunluğu ve Taberî, Cin sûresi 3. âyetinin tefsirini yaparken;

وَأَنذَرْنَا مَا آتَخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وُلْدًا cümlesinde geçen صَاحِبَةً kelimesini: زوجة; "kadın eş" anlamında tefsir etmiştir. O halde, Cin sûresi 3. âyetinin aslı Almanca çevirisi ile birlikte yan yana yazılarak, aşağıdaki gibi olmalıydı: وَأَنذَرْنَا مَا آتَخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وُلْدًا. "Und (wir haben gehört,) daß unser Herr – Er haben ist Er – Sich weder Gattin noch Sohn genommen hat!" Türkçesi: "Şu muhakkak ki Rabb'imizin şanı çok yücedir; O, ne bir eş edinmiştir, ne de çocuk!" olarak çevrilmelidir.³⁰

1.7. Lazarus Goldschmidt'in Kur'ân-ı Kerîm Meâli

Yahudi Alman yazar, Lazarus Goldschmidt (ö.1950); 1871'de Litvanya, Rusya'da doğdu. Hahamlık eğitimini Kovno yakınlarındaki Slobodki'deki Talmudik okulunda aldı. 1888'de Almanya'ya gitti ve 1890'da Berlin Üniversitesi'ne girdi ve burada Profesör Dillmann ve Schrader'in rehberliğinde kendini Doğu dilleri, özellikle Etiyopya dilleri üzerine çalışmaya adadı. Babil Talmudu'nun tamamını ilk defa Almanca'ya çeviren Goldschmidt, 1950 yılında İngiltere'de vefat etti.

Goldschmidt, Kur'ân-ı Kerîm meâlinde; İsrâ sûresinin 29. âyetinin Almanca çevirisini; "Lass deine Hand nicht am Nacken gefesselt sein, und weite sie auch nicht in voller Ausdehnung, dass du nicht da sitzt beschämt und elend" olarak yapmıştır. Başka bir Kur'ân çevirmeni Adel Theodor Khoury, yine buna benzer bir şekilde, İsrâ sûresi 29. âyetinin Almanca çevirisini; "Und lass deine Hand nicht an deinem Hals gefesselt sein, aber strecke sie auch nicht vollstündig aus. Sonst würdest du getadelt und verarmt da sitzen" olarak yapmıştır. İlk bakışta her iki Almanca Kur'ân çevirisini, Türkçe'ye; "Elini boynuna bağlama ve aynı zamanda elini tamamen açma, yoksa utanarak ve sefil/fakir bir şekilde oturursun" şeklinde çevirebiliriz. Böyle bir çeviriyi Almanca veya Türkçe bilen okurlar tam olarak anlayamayacaktır. Kaynak Kur'ân dili olan Arapçada kullanılan; وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ âyetinin bu kısmı, deyim cümlesidir. Hedef dil Almanca'ya veya Türkçe'ye eşdeğeri olan bir deyimle çevrilmediği zaman, okur çeviriyi okumakta ve anlamakta zorlanacaktır. Bu tür deyim çevirilerinde yapılan hatalar, Kur'ân-ı Kerîm gibi edebi ve felsefi derinliği olan kutsal kitaplarda yapıldığında; okuyucu, okuma zevkinden mahrum bırakmakla kalmayacak, inanç dünyasında da bunalımlara itecektir. Bu deyim, yapılacak bir Kur'ân çevirisinde Türkçe eşdeğeri; "Elini boynuna bağlama!" değil, "Eli sıkı olma" olarak belirlenebilir. Yine bu deyim yapılacak bir Kur'ân çevirisinde Almanca eşdeğeri ise; "Lass deine Hand nicht am Nacken gefesselt sein!" değil, "Enghändig sein nicht!" olarak belirlenebilir. Ayrıca âyeti Almanca'dan Türkçe'ye ilk aşamada çevirdiğimizde, âyetin çevirisinin devamında "...aynı zamanda elini tamamen açma, yoksa utanarak ve sefil bir şekilde oturursun!" cümlesinde geçen bu deyim Türkçe eşdeğeri "...yoksa pişman olur, açıkta kalırsın"³¹ şeklinde çevrilebilir.

Deyim çevirilerinde eşdeğerliliği gözetilen bir çeviride; "Elin boyuna bağlanması" hakiki anlamında değil, mecâzî olarak; "cimri" anlamında kullanılmıştır. Yine "yoksa utanarak ve sefil bir şekilde oturursun!"

³⁰ Henning, *Der Koran*, 552; Ibn Rassoul, *Al-Qur'an Al-Karim Farbkodierte Übersetzung mit arabischem Text*, 571; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân (b.y.:Dârü Hicr, 1422/2001), 23/317; Karaman, *Kur'ân Yolu Meâli*, 571.

³¹ Goldschmidt, Lazarus, *El Koran* (Wiesbaden: Fourier Verlag, 1993), 312; Khoury, Adel Theodor, *Der Koran* (Gütersloh/Almanya: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1987), 213; "Goldschmidt, Lazarus - JewishEncyclopedia.com" (Erişim 12 Mayıs 2023); Karaman, *Kur'ân Yolu Meâli*, 284.

cümlesi hakiki anlamında değil, deyim cümlesinde mecâzî olarak; “kınanmışlık, pişmanlık ve çaresizlik” anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla fiziki bir “oturma” söz konusu değildir. O halde, İsrâ sûresi 29. âyetinin Arapça aslı Almanca çevirisi ile birlikte yan yana yazılarak, bu şekilde olmalıydı: وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا “Enghandig sein nicht und öffne sie auch nicht über massig, so dass du getadelt und bereuen zu werden.” Türkçesi: “Eli sıkı olma, ya da aşırı eli açık ta olma! Yoksa kınanır ve pişman olursun” olarak çevrilmelidir.

1.8. Rudi Paret’in Kur’ân-ı Kerîm Meâli

Rudi Paret (ö.1983), açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm meâlinde; Nisâ sûresi 43. âyetinin ve benzer konuyu anlatan Mâide sûresi 6. âyetinin Almanca çevirisini aynı sayfada; “*tayammum zum terminus technicus für “Sandwaschung” geworden. –Eine sachliche schwierigkeit liegt schlisslich noch darin, dass die Vorbedingung zur symbolischen Waschung, namlich kein Wasser zur Hand zu haben (fa-lam tağidüma’an), genau genommen nur auf die jenigen zu trifft, die auf Reisen sind oder vom Abortkommen oder eine Frau berührt haben, nicht aber auf die Kranken. Diesen wird die Erleichterung der “Sandwaschung” wohl nur deshalb zu gestanden, weil sie eben krank sind, nicht, weil sie “kein Wasser finden”. Vielleicht ist das selbe –mutatis mutandis- auf für die Kategorie der Reisen den an zu nehmen, so dass die Vorbedingung, kein Wasser zur Hand zu haben sich nur auf diejenigen erstrecken würde, vom Abortkommen oder eine Frau berührt haben. –mayuridullahu li yağ’ala ‘alaikum min harağin*” şeklinde yapmıştır.³²

Rudi Paret, yukarda geçen Almanca açıklamalı Kur’ân çevrisinde; “Teyemmüm”, teknik bir terim olarak “kum ile yıkama” oldu. Burada sembolik yıkama ile alakalı zorunlu bir gerçek var; yani su elde edilemediğinde, sadece yolculuk yapan, tuvaletten dönen veya “bir kadına dokunan” kimse ya da hastalar için geçerlidir. “Kum ile yıkama”, hastalanmamak için ve su bulunamadığında kolaylıktır. Belki de -değişmesi gerekenler değiştirildi- ve bu sadece; su elde edilemediğinde yolculuk yapanlar, tuvaletten gelenler ve kadına dokunanlar kategorisi için geçerlidir. “Allah sizin için zorluk istemez, kolaylık ister” şeklinde Bakara sûresi 185. âyeti çevirisine atıf yapmaktadır. Nisâ sûresi 43. âyetinin çevirisindeki; “...oder eine Frau berührt haben./...veya bir kadına dokunduğunda” ifadesi, kaynak dil olan Kur’ân Arapçasında; “أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ” olarak geçmektedir. Arapça; “أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ” ifadesi bir deyimdir ve “kadınla cinsel ilişkiye girme” anlamında kullanılır. Hakiki anlam olan; “kadına dokunma” değil, deyim anlam olan; “**kadınla cinsel ilişkiye girme**” anlamın bu âyette tercih edilmesi kanaatindeyiz. En azından Kur’ân-ı Kerîm çevirmeni, bu âyetin çevirisinde, hakikat ve mecâz anlamlarından biri tercih edildiğinde farklı görüşler olduğunu dipnot vererek veya köşeli parantez [...] içinde “çevirmenin notu” olarak kısa bir açıklama yapmalıdır. Bu tür âyetlerin çevirisinde bir Kur’ân çevirmeni; müfessir veya fakihin alanlarına detaylıca girmeden, yaptığı çeviri ile okuyucuya, araştırmacıya ışık tutabilmelidir.

Görüldüğü üzere İslâm Hukuku’nda farklı görüşlerin ortaya çıkabileceği Nisâ sûresi 43. âyeti ve benzer konuyu anlatan Mâide sûresi 6. âyetinde olduğu gibi âyetlerin açıklamalı çevirisi oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu iki âyet, Arapça aslı Almanca çevirisi ile birlikte yan yana yazılarak, aşağıdaki gibi olmalıydı:

Nisâ sûresi 43. âyeti:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا غَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا

³² Rudi Paret, *Der Koran* (Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz: Kohlhammer Verlag, 1980), 116-117.

Almancası:

*“O die ihr glaubt, nahert euch nicht den Gebet, während ihr trunken seid, bis ihr wisst, was ihr sagt, noch im Zustand der Unreinheit-es sei denn, ihr geht bloss vorbei-, bis ihr den ganzen (Körper) gewaschen habt. Und wenn ihr krank seid oder auf einer Reise oder jemand von euch vom Abort kommt oder ihr **Frauen berührt** habt [Mit ihnen geschlechtlich verkehrt habt.]und dann kein Wasser findet, so wendet euch dem guten Erdboden zu und streicht euch über das Gesicht und die Hände. Allah ist Allverzeihend und Allvergebend.”*

Türkçesi:

*“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolculuk hariç olmak üzere, cünüp iken de gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolcu iseniz veya sizden biriniz tuvaletten gelirse veya **kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa** –bu durumlarda– su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”*

Mâide sûresi 6. âyeti:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِيعَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Almancası:

*“O die ihr glaubt, wenn ihr euch zum Gebet auf stellt, dann wascht euch das Gesicht und die Hände bis zu den Ellbogen und streicht euch über den Kopf und (wascht euch) die Füße bis zu den Knöcheln. Und wenn ihr im Zustand der Unreinheit seid, dann reinigt euch. Und wenn ihr krank seid oder auf einer Reise oder jemand von euch vom Abort kommt oder ihr **Frauen berührt** habt [Mit ihnen geschlechtlich verkehrt habt.] und dann kein Wasser findet, so wendet euch dem guten Erdboden zu und streicht euch damit über das Gesicht und die Hände. Allah will euch keine Bedrängnis auf erlegen, sondern Er will euch reinigen und Seine Gunst an euch wollen den, auf daß ihr dankbar sein möget.”³³*

Türkçesi:

*“Ey Müminler! Namaz kılacağınız vakit yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı mesh edin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüpseniz temizlenin. Şâyet hasta veya yolcuysanız veya içinizden biri tuvaletten ihtiyacını yaptıysa veya **kadınlarla cinsel ilişkide** bulduysanız ve su bulamadıysanız temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla mesh edin. Allah size herhangi bir zorluk çıkarmak istemez, ancak Allah sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki belki şükredesiniz.”*

SONUÇ

Kur'ân çevirilerinde metnin bütünlüğü, tarihi arka planı, dönemin dil ve anlayış tecrübesi önem arz etmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın kaynak dildeki mesajını, çeviri eylemi esnasında hedef dillere en doğru bir şekilde aktarmak ve çeviri metninde de mümkün olabilecek eşdeğer etkiyi uyandırmak esastır. Biz de tefsir ve çeviribilim usûllerini dikkate alarak Kur'ân-ı Kerim'in Almanca çeviri metin örneklerini inceledik. Ortaçağın sonlarından, 2000 yılına kadar öne çıkan Almanca çevirilerde, çoğu kez tekrarlanan bariz çeviri hatalarının örneklerini seçmiş olduk. Çalışmamızın sınırları çerçevesinde seçtiğimiz bu 10 adet örnekte; Almanca Kur'ân çevirilerinde yapılan hataları tespit ederek doğru çevrileri yapmaya gayret ettik. Buna göre: ilk dönem Almanca Kur'ân çevirmenlerinden birçoğunun; Kur'ân çevirilerinin başında yazdıkları

³³ Bubenheim - Naadem, *Der edle Qur'an*,85, 108.

önsöz veya giriş bölümlerinde akademik tarafsızlık ilkelerini ihlal ederek ön yargılı ve İslâm düşmanlığına varan nefret dili ile okurlarını yanlış yönlendirdikleri görülmüştür. Nihâyet bu durum daha sonraki dönemlerde bu şekilde devam etmemiş; İslâm, Kur'ân ve tefsir tarihi hakkında objektif bilgiler verilmiştir. Mütercimlerin ortak takip ettikleri bir çeviri usûlü tespit edilememiştir. Bazıları Kur'ân sûrelerinden oluşan bölümler halinde çeviri yapmış, bölümlerin nerede başlayıp nerede sona erdiği, âyetlere numara verip vermemek, çeviri için seçilen metin kesitlerinin sınırları, çevirmene göre değişmektedir. Müslüman olmayan mütercimlerin, ortak özellikleri; Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in (s.a.v) yazdığı bir kitap olarak görmeleridir. Allah'a ait sıfatların geçtiği kelimelerde özellikle mecâz ifade yerine hakiki anlam tercih edilmiş, çeviri buna göre yapılmıştır. Bazı çevirmenler müslüman yazarların çoğunlukla tercih etmediği hayvan, insan resimlerini ve özellikle Hac sûresi öncesinde Kâbe ve çevresinin detaylı kroki çizimlerini Kur'ân çevirilerinde kullanmışlardır. Arapça'dan Almanca'ya doğrudan yapılan Kur'ân çevirilerinin sayısı oldukça az olmakla birlikte; Latince, İngilizce, Fransızca gibi ara dillerden dolaylı yapılan çevirilerin sayılarının ve hata oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Önceki ara dilin çeviri hatalarının Almanca'da tekrarlandığı kaydedilmiştir. Deyim ve atasözü çevirilerinde hakiki anlam tercihinin çok fazla gidilmesi, mecâz anlam tercihinin az olması nedeniyle anlam kaymaları ve hatalı çeviriler tespit edilmiştir. Hedef dil ve kültür olan Alman kültür ve edebiyatında geçen eşdeğer deyim, atasözleri ve edebi sanatları bulmada yeterince titizlik gösterilememiştir. Orijinal Arapça Kur'ân metni ile Almanca çevirisinin yan yana basılarak okuyucunun dikkatine sunulduğu çeviriler oldukça sınırlıdır. Çevirmen notları bazı eserlerde; okuyucunun dikkatini dağıtarak kafa karışıklığına sebep olabilecek kadar ön plana çıkarılmıştır. Dipnot ve yorum ile açıklama gerektiren yerlerde bazı çevirmenler; Taberî ve İbn Kesîr gibi meşhur müfessirlerin bilgilerine ve yorumlarına müracaat ederken bir kısmı bundan kaçınmıştır. Dolayısıyla olaylara ve mekâna göre tadrîcî, eğitici ve peyder pey inzâli göz ardı eden, bağlamından koparılan, tarihî arka planına inilmeyen meallerde Kur'ân-ı Kerîm; maalesef çoğu zaman, bilerek ya da bilmeyerek anlaşılmazlığa, anlamsızlığa dolayısıyla önemsizliğe ve işlevsizliğe itilmiştir. Bu durumda Almanca yapılan Kur'ân çevirilerinde; tefsîrî, iletişimsel, işlevsel ve açıklamalı bir Kur'ân-ı Kerîm çeviri usulüne ihtiyaç olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Ahmad von Denffer. "History of the Translation of the Meanings of the Qur'an in Germany up to the Year 2000 A Bibliographic Survey". Münih: Islamic Centre Munich, 2000.
- Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'ân*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- Akpınar, Turgut. "Paret, Rudi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/168-169. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Birişik, Abdulhamit. "Sale, George". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bubenheim, Scheich Abdullah as Saamit Frank - Elyas Naadem. *Der edle Qur'an und die Übersetzung seiner Bedeutungen in die Deutsche Sprache*. Medine-i Münevvere, Suudi Arabistan: Kral Fahd Yayını, 2016.
- Gerod, C.F. *Christologie des Koran*. Hamburg ve Gotha: Friedrich ve Andreas Verthes Yayınları, 1839.
- Goldschmidt, Lazarus. *El Koran*. Wiesbaden: Fourier Verlag, 1993.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- Henning, Max. *Der Koran*. Stuttgart: Philipp Reclam Jun., 1960.
- Heyet. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Ibn Rassoul, Abü-r-Rida Muhammad Ibn Ahmad. *Tafsir Al-Qur'an Al- Karim Erlauterung des al-Qur'an al-Karim in deutscher Sprache*. Köln: Arcelmedia Yayınları, 2003.
- Ibn Rassoul, Muhammad Ibn Ahmad. *Al- Qur'an Al-Karim Farbkodierte Übersetzung mit arabischem Text*. İstanbul: Arcelmedia, 2012.
- İbnü'l-Ferrâ, Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed el-Begavi. *Meâlimü't-Tenzîl*. Riyad: Daru Taybe Yayınları, 1991.
- Khoury, Adel Theodor. *Der Koran*. Gütersloh/Almanya: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1987.
- Klamroth, Martin. *Die Fünfzig Altesten Suren Des Korans In Gereimter Deutscher Übersetzung*. Hamburg: Herold'sche Buchhandlung Yayınları, 1890.
- Karaman, Hayrettin, vd. *Kur'ân Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Karaman, Hayrettin, vd. *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı(Meâli)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1986.
- Nerreters, David. *Neueröffnete Mahometanische Mosche*. Nürnberg, 1703.
- Spittler, C. F. *Vergleichung der Bibel mit dem Koran, als Anweisung für armenische Christen, wie sie sich gegen Mohammedener zu verhalten haben*. Basel, 1835.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l- Qur 'ân*. Beyrut: Dâru Hicr, 2001.
- Theodor, Arnold. *Der Koran*. Almanya: Johan Heinrich Maner, 1732.
- Yaşar, Hüseyin. "Avrupa'da İlk Kur'ân-ı Kerîm Tercümelere ve İlk Kur'ân-ı Kerîm Baskıları". *Diyanet İlmi Dergi* 35/4 (1999), 101-112.
<http://ktp2.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=32733750&tarama=h%C3%BCseyin+y>

a%C5%9Far

Yavuz, Yusuf Şevki. "Yed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

"David Nerreter". Erişim 12 Mayıs 2023. http://www.eslam.de/begriffe/n/nerreter_david.htm

"Deutsche Koranübersetzungen (chronologische Bibliographie)". Erişim 12 Mayıs 2023. <https://islâm-akademie.de/index.php/koranwissenschaften/koranuebersetzung/156-deutsche-koranuebersetzungen-chronologische-bibliographie>

"GOLDSCHMIDT, LAZARUS - JewishEncyclopedia.com". Erişim 12 Mayıs 2023. <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/6758-goldschmidt-lazarus>

"Martin Klamroth". *Wikipedia*, 01 Aralık 2020. https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Martin_Klamroth&oldid=206137689

"Max Henning". *Wikipedia*, 13 Nisan 2023. https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Max_Henning&oldid=232785520

"Muhammad Rassoul". *Wikipedia*, 27 Ekim 2021. https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Muhammad_Rassoul&oldid=216743923

"The Project Gutenberg eBook of The Koran (Al-Qur'an)". Erişim 12 Mayıs 2023. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7440/pg7440.html>

"Top 10 Best-Selling Books of All Time - All Top Everything", 03 Mayıs 2023. <https://www.alltopeverything.com/top-10-best-selling-books-of-all-time/>

"Türk Dil Kurumu | Sözlük". Erişim 12 Mayıs 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

"Willkommen im Diakonissenhaus Riehen", 28 Ekim 2020. <https://www.diakonissen-riehen.ch/>

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

*Mu'tezile ve Siyaset-Mu'tezile'nin İktidar Tecrübesi, Mahmut Ay
(İstanbul, Endülüis Yayınevi, 2017, 352 sf.)*

*Mu'tezile and Politics-Mutazila's Power Experience, Mahmut Ay
(Istanbul, Andalusia Publishing House, 2017, 352 p.)*

Değerlendiren/Reviewed by

Hilal ÇAY YETİM

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Kelam Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

Sakarya University Institute of Social Sciences, Department of Basic İslâmic Sciences

Kalam Ph.D. Student

Sakarya, Turkey

hilalcayyetim@gmail.com, ORCID orcid.org/0000-0001-7836-0776

Mahmut Ay'ın *Mu'tezile ve Siyaset-Mu'tezile'nin İktidar Tecrübesi* kitabı dört halife dönemi sonrasında başlayarak Emevîler ve Abbasîler döneminin sonuna kadar olan dönemle alakalı, siyasî ve itikadî yapının seyrini, birçok tarihçinin görüşlerinden yola çıkarak en ince ayrıntısına kadar ortaya koymaya çalışmaktadır. Eserin merkezinde Mu'tezile olsa da Şia'nın ağırlığı inkâr edilemez. Olaylar esnasında ortaya çıkan yeni terimler ve grupların esasları sayabileceğimiz adlandırmalara şahit oluruz; fırka-i naciye, menzile, halku'l-Kur'ân, usûl-i hamse, cebr, efdaliyyet, ehlü'l hal vel akd, aslah bunlardan birkaçıdır. Kitapta itikadî İslam mezheplerinin doğuşuna zemin hazırlayan fikirler, taraflar, olaylar ve sonucunda ortaya çıkan kavramlar ve fırkalar hakkında geniş bilgi verilmektedir.

Yazar giriş bölümünde Mu'tezile isminin tarihî ve siyasî arka planı üzerinde durur. Burada bilinenin aksine, Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra çatışmalardan uzak durmayı fazilet, çatışmaya girmeyi fitne gören; savaşırlara katılmayan, taraf olmayan ve bu tarafsızlıklarını da Müslümanların birbirine kılıç çekmesini red eden hadislerle dayandıran gruba Mu'tezile denilmiştir. İslam toplumunun birliğini benimseyen bu grupla hicrî II. asırda ortaya çıkan, birtakım itikadî ve felsefî sorunları konu edinen Mu'tezile arasında herhangi bir bağın olmadığını iddia eden yazarın, bu iddiasındaki delili ise usûl-i hamseyi benimsemeyen kimselerin Mu'tezilî olamayacağı düşüncesidir. İslam mezhepler tarihinde tahkim olayından sonra mürtekb-i kebîrenin ne kâfir ne de mümin sayılmaması, "el menziletü beyn'el menziletayn" de bulunması ve fîsk kavramının ortaya çıkışı, genel düşünceden i'tizal eden Vasıl bin Ata ve Amr b. Ubeyd'e dayandırılıyordu. Yazar Mu'tezile ismini ilk kullananların aslında başka şahıslar (Katade, Temimî vb.) olduğu iddialarına da yer vermiştir. Böylece siyasî olaylar sonuçta amel-iman meselesi tartışmalarına ve dînî karakterli bir grubun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kitapta da dile getirilen İslam tarihinde kendilerinin haklı diğer grupların haksız olduğunu iddia eden ve bu iddialarını naslardan temellendiren fırkaların varlığı ve bu fırkaların tarihini yazarken de aynı anakronik durumu kendinde taşıyan tarih yazıcıları kendilerinden sonra gelenlerin tarihe bakışını da etkilemiş, fırka ve mezheplerle alakalı taassuba varan düşünceler oluşmuştur. Bütün fırkaların meşruiyet arayışlarında ilk başvurdukları nas; sahihliği tartışmalı olan "Ümmetim yetmiş küsür fırkaya ayrılacak, kurtuluşa eren fırka dışında kalanlar cehenneme gidecektir" mealindeki fırka-i naciye hadisidir. Her fırka kendisini

kurtuluşa eren fırka sayarak meşruiyet sağlamaya çalışmıştır. Mu'tezile de diğer fırkaların yaptığı gibi, hem ayetlerdeki "i'tezele" kelimelerinden yola çıkarak, hem bu hadisle, hem de icma ile kendine meşruiyet zemini oluşturmuştur. Diğer farklı fırkalar da kendilerinin haklı ve kurtuluşa ereceklerini iddia ederken, diğerlerinin icmaya muhalefet ettiklerini belirtmişlerdir. Siyasî sebeplerden dolayı zaman zaman Mu'tezile ismi de anlam kaymalarına uğramış Mürcie, Hariciye, Kaderiye ile özdeşleştirilmiştir. Tabi bunda Emevî iktidarının onları görmek istedikleri yere koymak istemeleri ve kendi iktidarlarını güçlendirme çabaları da etkilidir. Emevîler yaptıkları zulümlerin aslında kendilerinden kaynaklanmadığını, kaderin bir sonucu olduğunu, zulme uğrayanların cebr altında kendilerinin ise suçsuz olduklarını kabul ettirmeye çalışmışlar ve iktidar mücadelelerinde yaptıkları kötülüklerini bu şekilde meşrulaştırarak kapatmaya çalışmışlar, hadisçilerden de destek almışlardır. Mu'tezile'yi bu yolla susturacağını düşünenler Kaderiyye ve Mu'tezile'nin Hristiyan ve Yahudi kaynaklı olduğu iddiasında da bulunmuşlardır.

Yazar Mu'tezile'yi, tahkim olayından sonra ortaya çıkan, yönetim sorununun sonucu olarak doğan Şii, Haricî ve Mürcî gruplarından Haricî yönetim anlayışına yakın görür. İmamet sorunu ise Mu'tezile'nin "emr-i bi'l ma'ruf nehyi ani'l münker" ilkesine girer ve onlar için imamın Kureyşî veya Haşimî olması önemli değil adaletli olması önemlidir. Şiîler imametın nassa, Mu'tezile ve Ehli Sünnet ise seçime dayandığını iddia ediyorlardı. Burada Şia'nın, imamın yaptığı her şeyi nassa dayandırarak düşüncelerine zemin hazırlayıp "masum imam" felsefesini yerleştirmek istemeleri önemli bir faktördür. Yönetim sorunu ile ilgili kavramları belirleme ve kullanma ilk defa Şiîlerce gerçekleştirilmiş, bu sorunun alanlarını belirleyenler, sınırlarını çizenler, içeriğini saptayanlar hep Şiîler olmuştur. Mu'tezile ve diğer gruplar ise Şia'nın ortaya koyduğu düşüncelere savunma psikolojisi içinde cevap vermişler bu sebeple yönetim sorununda tepkisel yaklaşımın ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Şia imamlarının meşrulaştırılması ve imamete bağlı konularda Mu'tezile'nin aslah, lütuf, hüccet, icma, dinin hükümlerinin uygulanmasında imamın gerekliliği vb. düşüncelerinden faydalanmış ve bu düşünceleri delil olarak kullanmıştır. Mu'tezile ise, içlerinde farklı görüşler olmakla beraber, imamet konusunu dinin asıllarından görmedikleri için dört halifenin efdaliyyeti konusunda sabit bir fikir beyan etmemişler, bu konuda kamu yararı ve kamunun tercihini gözetmişlerdir. Yöneticilerin göreve gelme şekli konusunda da Şia'nın nas ve tayin fikrinin aksine Ehl-i Sünnetle aynı minvalde; yönetim şeklinin ilk dört halifenin seçimlerinde olduğu gibi ve "ehlü'l hal ve'l-akd" olarak adlandırdıkları yöneticilerce ümmetin temsilcisi olacak özelliklere sahip yöneticiyi seçebileceklerini kabul etmektedirler. (s. 14-74)

Kitabının birinci bölümünde yazar "Muhalefette Mu'tezile" başlığıyla Emevîler dönemini ele almıştır. İktidarların dayandığı meşruiyet zeminleri, siyasî sistemin sürekliliği, istikrarı ve dayanıklılığı açısından önemlidir. Halk ise iktidarın meşruiyetine inandığı kadar yönetime tabi olur ve itaat eder. Yani iktidarlar ortak değerlerde halkı ne kadar uzlaştırabilirse o kadar başarılı olabilirler. Bu minvalde Muaviye ve Emevîler sürekli meşruiyet sorunu ile yüz yüze kalmış, bunun için Hilafetin Kureyşîliği'ni kullanmışlar ve hadisler uydurmuşlar, malî politikaları ile de meşruiyetlerini sağlamlaştırmaya çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Bu başarısızlıklarının başında vergi politikaları, paranın dağılımı, mevâlinin mağduriyeti ve sonradan Müslüman olanlardan cizye ve haraç alınması gelmektedir. Zamanla maddi meşruiyet krizi aşılamamış, iş dinin politik çıkarlar için kullanılmasına kalmış, "cebir ideolojisi" ve "iktidarın kaynağının ilâhiliği" uygulamaya konulmuştur. Emevîler zamanla iktidarda kalabilmek için, gerçekleştirdikleri siyasî cinayetlerinin Allah'ın kaza ve kaderiyle gerçekleştiğini, kendilerinin Allah'ın kaderini infaz ettiklerini dolayısıyla iktidara isyanın Allah'ın kaderine başkaldırı olduğunu iddia etmeye ve görüşlerinin propagandasını da şairler ve vaizler aracılığı ile yapmaya koyulmuşlardır. Bu anlamda cebir ideolojisinin kaynağına inildiğinde, Emevîler'den önce cahiliye Araplarında meşruiyet sağlamak için kullanıldığı görülmektedir. Watt, *İslam Düşüncesi'nin Teşekkül Devri* isimli eserinde "kadercilik (fatalizm) bedevinin çölde yaşama teşebbüsünü devam ettirmesine yardım eder" der. Bu ideoloji zaman içinde sahte doğrular haline gelmiş ve bu sahte doğrular için de hadisler

uydurulmuştur. Baskıcı bir siyasî yapının varlığı muhalefeti engelleyememiş ve Mu'tezile Emevîler'in bu durumuna siyasî ve kelâmî tartışmalar yoluyla muhalefet etmiştir. Mu'tezile'nin muhalefeti ve eleştirileri o dönemde örgütlü siyasal teşekkülde çok bir baskı grubu niteliği taşımaktadır. İktidar da muhalefet de naslardan yola çıkıyor, iktidar; ulu'l emre itaatsizliğin fitneye yol açacağına, muhalefet; emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker, insanın sorumluluğu ve özgürlüğü, şu'raya vurgu yapıyordu. Mu'tezile ve Kaderiyye adalet esasına dayalı olarak insan özgürlüğünü savunurken kader, irade, ihtiyar, kudret, istitaat, fiillerde özgürlük, sorumluluk, hürriyet gibi terimlerle sistemlerini şekillendirmişlerdir. Böylece kelâm düşüncesine "insan hürriyeti ve kader sorunu" konusu girmiş; hürriyet düşüncesi, Usûl-i Hamse'nin adalet esasını kapsamında ele alındığı için Mu'tezile "Ehlü'l adl-ve't-Tevhid" ismiyle de anılmaya başlamıştır. Kader meselesinde birçok grubun öne çıkardığı Hasan Basrî (ö. 110/728) de cebir anlayışına karşı çıkarak, Emevîler'in zulümlerini eleştiren bağımsız ve ihtiyatlı bir muhalif olarak, Halife Ömer b. Abdülaziz'e ve Halife Abdülmelik b. Mervan'a uyarıcı mektuplar yazmış, bu mektuplarda konuyla ilgili düşüncelerini yansıtmıştır. Mu'tezile ve Kaderiyye'nin insan hürriyetine dair delil olarak sundukları ayetleri o da delil olarak sunmuştur. Yazar bu konuda Hasan Basrî'nin Emevîler'in "Allah'ın Halifesi" düşüncesini yanlış bularak, "dinlerinde çok ifrata gitmiş olanlar ve cehaletlerinden dolayı her şeyi kadere yükleyenler, Allah'ın emir ve adaletine muhalefet etmişlerdir" değerlendirmesinde bulunduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede yine ibadetlerin yerine getirilmesi ve rızık kazanma konusundan yola çıkılarak insanın yapma gücüne vurgu yapıldığından söz edilmiştir. Emevîler'in yaptıkları zulümleri Allah'a isnat etmeleriyle Mu'tezile tarafından Allah'ın zulüm işlemeyeceği, iyilik ve güzelliğin Allah'tan, kötülük ve çirkinliğin insandan kaynaklandığı savunulmuş ve böylece hüsün-kubuh tartışmaları ortaya çıkmıştır. Yazar bu bölümde irade, istitaat ve özgürlük konusunda Cehm b. Saffan (ö. 128/745-46) Bısr b. Mutemir (ö. 210/825), Allaf (ö. 235/849-50), Nazzam (ö. 231/845), Ka'bi (ö. 319/931) ve Kadı Abdulcabbar (ö. 415/1025)'in görüşlerine yer verir. Son olarak irade konusunda Mu'tezile'nin aklî delillerini; "insanın özgür iradeye sahip olması, peygamberlerin gönderilmesi, insanın sorumlu varlık olması, bir makdurun iki kâdirin kudretinde bulunmasının imkânsızlığı, insan fiillerinde kötülük ve zulmün sadır olmasıdır" şeklinde sıralamaktadır. (s. 84-189)

Ay Mu'tezile'nin beş esasından biri olan "el menziletü beyn'el menzileteyn" ilkesini de siyasî yönden değerlendirir. Bu esasın ortaya çıkışı, tekfir görüşünde olanlar, huruç edenler, iman-küfür ayrımı, Mürcie'nin ortaya çıkışındaki etkenler üzerinde durarak farklı rivayetlere yer verir. Mu'tezile menzile görüşü ile Emevîlere; Mürciî, Haricî görüşlerden farklı, daha kapsamlı ve ihtiyatlı bir formül geliştirmiş, Emevîleri düşman olarak görmemiş ancak müminlerin konumundan sapan, İslam toplumuna zarar vermeden muhalefet ve mücadele edilmesi gereken bir grup olarak görmüştür. Vasıl (ö.131/748)'in ortaya koyduğu uzlaşmacı formül zor da olsa fikrî ve siyasî gerginliği yumuşatmaya çalışmıştır. "Emr-i bi'l maruf nehyi ani'l-münker" ilkesinin siyasî içerik kazanmasını da Mu'tezile'ye bağlayan yazar, bu ilkenin farklı zamanlarda farklı amaçlarla Emevî siyasetine başkaldırı ve isyan için propaganda aracı olarak kullandığını belirtir. Bu ilke bir taraftan Emevîlere başkaldırı aracı olarak kullanılırken diğer taraftan Abbasî ideolojisinin propaganda ve kamuoyu oluşturma aracı olmuştur. Mu'tezililer "emr-i bi'l maruf nehyi ani'l-münker" ilkesinin nitelikli kişilerce yapılmasının farz olduğunu, araçlarının ise el, dil, kalp olduğunu, silaha başvurulmaması gerektiğini savunmuşlardır. Vasıl "dil silahtan etkilidir" diyerek kaba kuvveti reddetmiştir. Emevî iktidarında başkaldırının meşruiyet aracı olan ilkeler, Mu'tezile'nin iktidarı sayılan Abbasîler'de ise görüşlerini başkalarına zorla kabul ettirme aracı olarak kullanılmıştır. (s. 84-189)

Müellif ikinci bölümde "İktidarda Mu'tezile" başlığıyla Abbasî döneminde yaşananlara yer verir. Emevîler'in baskıcı politikalarının, Haşimîler adına ve "kitap ve sünnete göre hareket sloganıyla" yola çıkan Abbasîler'in iktidarı ile sonlandığını fakat Abbasîler'in kendilerini iktidara taşıyan Alioğullarına sırt çevirerek tasfiyeye yöneldiklerinden söz eden yazar, Mu'tezililerden zalim hükümdara başkaldırının vacip olduğu düşüncesiyle Halife Mansur'a (ö. 158/775) karşı Zeydîlerin ayaklanmalarını destekleyenler olduğu gibi Amr b. Ubeyd (ö. 144/761) gibi siyasî davranıp tarafsız kalanların da bulunduğunu

belirtmiştir. Bu dönemde Zenadika ile mücadele öne çıkmış, Zerdüştlük etkisini göstermiş, Harun Reşid (ö. 193/809) Alioğullarını destekleyen Mu'tezililerle mücadele etmiştir. Abbasiler döneminde aşırı Şii oluşumların hulul, teccid, teşbih, teccim, tenasüh, tezahür, Nur Kral, rakamları kutsal sayan düşünceler ortaya çıkmıştır. Münazara ve ilmi tartışmalara önem veren Halife Mehdi (ö.169/785) ve Mu'tezile; Seneviye, Zenadika, Mülhidler, Sümeniyye, Maneviyye, Mecusiler, Hristiyanlar ve Yahudilerle mücadele etmişlerdir. Bu aynı zamanda devleti tehdit eden unsurlarla mücadele sayılıyordu. Abbasiler döneminde çevre kültürlerin etkisiyle vaazlarda hadislerle birlikte eski dinlerden, İncil ve Tevrat'tan kıssalar anlatılmaya başlanmış böylece "Halk İslamı" doğmuş oldu. Halife Memun (ö. 218/833) Mu'tezililer ile yakın ilişki içinde idi, Sümame b. Eşres (ö. 213/828), Bişr b. Mutemir (ö.210/825), Ebu Huzeyl el Allaf (ö. 235/849) halifenin en güvendiği kişiler oldu, bir anlamda bu dönem Mu'tezile'nin en parlak dönemi idi. Bu dönemde "Rey Ehli"ni destekleyen ve siyasî destek bulan Mu'tezile, Muaviye karşıtlığını minberlerde lanet okutmaya kadar götürmüştür. Ehl-i Hadis ve Ahmed b. Hanbel "Halk'ul Kur'an" konusunda baskı ve işkenceye maruz kalmıştır. Mihne denilen bu soruşturma ve fişleme süreci, Memun'un Mu'tezilî görüşleri benimseyip bu konudaki baskı ve zorlamaları halkı rahatsız etmiştir. Abbasiler dini yaşamı düzenleme konusunda ise ilim adamlarından faydalanmışlar, kendilerine yöneltilen muhalefetin baskıyla bertaraf edilemeyeceğini ancak düşünsel alanda mücadelenin başarılı olacağını ve bunu ancak Mu'tezile'nin başaracağını düşündükleri için Mu'tezile ile ilişkilerini sıkı tutmuşlar hatta sarayda tartışma meclisleri düzenlemişlerdir. Bunun sonucu olarak Mu'tezilî temsilciler, siyasal gelişmelere katkı sağladıkları için görüşlerinin siyasallaşmasına ve ideolojik boyut kazanmasına neden olmuşlardır. Muhlif unsurlardan bazılarında gelince, tercümelerin ve Maniheizm'in etkisiyle oluşan agnostik ve hermetik düşünceye sahip Gulat-ı Şia, Rafiziler, İhvan-ı Safa, bazı mutasavvıflar ve Ehl-i Hadis'ti. Abbasiler Aşırı Şii grupları tartışmalarla diğer grupları da siyasal uzlaşma ile sisteme entegre etmeye çalışmışlardır. Bu aynı zamanda menzile ilkesinin siyasî boyutu olan bir uzlaşma idi. Bağdat'ta Harun Reşit (ö.193/809)'ten sonra çıkan otorite boşluğunda "Mutavvaa" denilen (Allah rızası için cihad edenler) grup, emri bil maruf nehyi ani'l münkeri tesis etme amacıyla ortaya çıkmıştı. Halktan ve hadisçilerden destek gören bu sivil inisiyatife göre yönetim üzerine düşen görevi yapmamaktaydı. Diğer taraftan İran sempatisini Abbasî ve Şia etrafında oluşan "Beklenen Mehdi" inancının karşısında Emevî hayranları "Beklenen Süfyani" inancını öne çıkarıp Araplık unsuruna vurgu yapmış, Arap kabilelerini toparlamaya çalışmışlar ve Abbasî iktidarının zayıflamasıyla isyan etmişlerdir. Abbasilerin bu zayıf zamanında Hadisçi Ali b. Abdullah (ö. 147/764) Emevî halifeliliğini ilan etmiş böylece Şii isyanları başlamıştır.

Yazar ikinci bölümde "Halku'l-Kur'an" tartışmaları ve Mihne olaylarına ayrıca değinmiştir. Mihne denilen resmi kovuşturma süreci aslında Abbasiler'den önce Emevîler döneminin belirgin özelliklerindendi. Emevî yönetimini eleştiren Mabed el Cüheni (ö. 83/702)'nin kader konusundaki görüşleri toplumda yayılmaya başlayınca h. 80 de fikirlerinden dolayı öldürülmüştü. Yine kader konusunda resmi soruşturmaya tabi olan Gaylan ed Dimeşki (ö. 120/738), Abdullah b. Ali (ö. 147/764), Nefsü'z-Zekiyye (ö.145/762), Salih b. Abdilkuddüs (ö. 167/783) öldürülmüş, Said el Müseyyeb (ö. 94/713), Said b. Cübeyr (ö. 94/713), Enes b. Malik (ö.179/79), Ebu Hanife (ö. 150/767), Bişr b. Mu'temir (ö. 210/825), Sümame b. Eşres (ö. 213/828), Bişr el Merisi (ö. 218/833), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ali b. Medeni, Nuaym b. Hammad (ö. 228/843), Ebu Yakub el Buvayti ve daha birçok şahıs işkence görmüşlerdir. Cebir ideolojisinin mimarı olmasına ve bu görüşü yönetim tarafından desteklenmesine rağmen Halku'l-Kur'an meselesinden dolayı Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742) de, onu takip eden öğrencisi Cehm b. Saffan (ö. 128/745) da öldürülmekten kurtulamamıştır. Abbasiler döneminde resmi kovuşturma için "Sahibüz Zenadika" isimli teşkilat kurulmuştur. "Kur'an'ın yaratılmışlığı" "Halku'l-Kur'an" sloganını ilk defa Memun (ö. 218/833) 206 yılında proje olarak sunmuştur. Aynı tarihte Hz. Ali'nin efdaliyeti sorunu da siyasete dâhil olmuş ve bu iki fikirden yola çıkılarak taraftarlar belirlenip siyasî amaçlar gerçekleştirilmek istenmiştir. Halku'l-Kur'an tartışmalarının kaynağıyla ilgili birçok rivayet bulunmakla birlikte Yahudi ve Hristiyan etkileşiminden söz edilebilir ve dînî tartışma olmaktan çok siyasî meşruiyet dayanağı olduğu düşünülebilir. Yazar bu bölümde halife Memun'un valilerine yazdığı mektuplardan yola çıkarak, halife,

imam ve emiru'l müminin terimlerine verilen anlam ve zamansal olarak neye tekabül ettikleri üzerinde de durmuştur. (s. 204-298)

Mahmut Ay eserin sonuç bölümünde Mu'tezile isminin İslam toplumunun birliği endişesiyle yola çıkıp siyasî tarafsızlık anlayışını benimseyenler için kullanılan, dînî olduğu kadar siyasî bir terim olduğunu ifade etmiştir. Her yazar kendi düşündüğü ve içselleştirdiği anlamı bu fırkaya yükleme çabasına girmiştir. Siyasî veya itikadî grupların imamet ve hilafet konusunda görüş birliğine vardıkları söylenemez. Yönetim sorunu ile alakalı kavramları ve içeriği belirleyen, sınırları çizen, imamet-hilafet sorununu teorik bir şekilde geliştirenler Şîiler olmuştur. Diğer fırkalar ise savunma psikolojisinden öteye geçememişlerdir. H. 41'de kurulan Emevîler "cebir ideolojisini" referans alarak otorite sağlamaya çalışmışlar, buna karşı çıkanlar asi, günahkâr kabul edilmişlerdir. Emevîler'e başkaldıran Harihî ve Şîilerden farklı olarak Mu'tezilîler uzlaşma amaçlı bir muhalefetti. Dini meşruiyet aracı olarak; iktidar ulu'l-emr'e itaatsizliğin fitneye yol açacağı görüşüne, muhalefet emr-i bi'l-maruf nehyi ani'l-münker, özgürlük ve şuraya vurgu yaptı. Bu sebeple dînî terimler ile siyasî terimlerin birbirinden ayrılması mümkün olmamıştır. Abbasîler'in iktidarının teminatı Mu'tezilî ideoloji idi ve Halku'l-Kur'an tartışmaları ve mihne olayları rakip sindirme politikası oldu. Mihne olaylarının faturası Mu'tezile'ye çıkarılmış Mütevekkil döneminde felsefi ve kelâmî görüşlere ambargo konulmuş sonrasında ise ideolojik hadisçiliğin egemen olduğu süreç başlamıştır.

Ay siyaseti merkeze alarak, dört halife döneminin sonundan başlayıp Abbasîler'in sonuna kadar olan dönemin siyasî tarihiyle ilgili olayları kendi zaviyesinden değerlendirmeye çalışmıştır. Kitap okunduğunda ilk etapta Montgomery Watt'ın *İslam Düşüncesi'nin Teşekkül Devri*, Hasan Onat'ın *İslam Mezhepler Tarihi ve Emevîler Devri Şîî Hareketleri*, Sıddık Korkmaz'ın *Şia'nın Oluşumu*, İlyas Çelebi'nin *Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar*, Ethem Ruhi Fığlalı ve Cabiri'nin eserlerindeki konularla benzer konuların ele alındığı göze çarpmaktadır. Eserde yazarın Mu'tezile'nin isimlendirilmesinin siyasî bir terim olduğu şeklindeki görüşüne ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Çünkü yazarın da yer yer tekrar ettiği gibi Mu'tezile, siyasî hırsları olmayan, fitne olaylarında tarafsız, Şia karşısında savunmada kalan, şekillenmesini Şia'nın oluşturduğu bir gruptur. Diğer taraftan yine yazarın iddia ettiği gibi Usul-i Hamse'yi benimseyen Mu'tezilîler ile siyasî Mu'tezilîler farklı olduğu konusu da üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira yazarın bahsettiği dönemde henüz sınırları siyasî-itikadî şeklinde belli ve kaideleri oturmuş, teşekkülünü tamamlamış grupların varlığından söz edilemez.

Yazar meseleler hakkında farklı görüşlere yer vermiş, konuları farklı başlıklar ve değerlendirmelerle ele almış, yeri geldiğinde bir başka başlık altında o konuyla bağlantı kurmaya çalışmıştır. Kitap dönem hakkında bilgi edinmek isteyenler ve Mu'tezile'nin bu dönemdeki siyasî ve düşünsel yansımalarını öğrenmek adına yazılmış akademik bir eser hüviyetindedir.